

Noregs dokumentarv

– framlegg til nominasjonar frå Nasjonalbiblioteket

15. september 2011

Med dette vil Nasjonalbiblioteket nominere følgjande dokument og arkiv til den første versjonen av Noregs dokumentarv.

1. Brevet fra Sydpolen - Brev til Haakon VII fra Roald Amundsen
2. *Missale Nidrosiense* og *Breviarium Nidrosiense*, Norges to første trykk, 1519
3. Ivar Aasen: Grammatikk-manuskript
4. Ludvig Mathias Lindeman: Opptegetninger fra Valdres, Gudbrandsdalen, Meldalen, sommeren 1848
5. Album fra konsentrasjonsleirene Natzweiler og Dachau
6. Filmavisen 1941-1963
7. Radioprogram: Norge slår England 2-1 i fotball 1981, Bjørge Lillelien, reporter
8. Fjernsynsprogram: Hurtigruten: Minutt for minutt, NRK2 16.-22. juni 2011

Kandidat nr 2 nominerer Nasjonalbiblioteket saman med Deichmanske bibliotek. Kandidat nr 7 og 8 nominerer vi saman med NRK.

Opplysningar som gjeld alle nominasjonane

Kontakt

Kontaktinformasjon for alle nominasjonane er:

Nasjonalbiblioteket
Postboks 2674 Solli
0203 Oslo

Felles kontaktpersonar for alle nominasjonane er:

Overordna faglege spørsmål: Kristin Bakken, kristin.bakken@nb.no

Spørsmål knytte til informasjon og marknadsføring: Ingjerd Skrede, ingjerd.skrede@nb.no

I tillegg fører vi opp ein fagkontakt for kvar nominasjon nedanfor.

Bevaring

Sams for alle dokumenta som er bevart av Nasjonalbiblioteket er at dei er omfatta av institusjonen sin bevaringspolitikk. Det vil seie at alle dokument blir oppbevarte i klimaregulerte magasin, der luftfuktigheit og temperatur ligg innafor definerte grenseverdiar. Det vil òg seie at det er definert rutinar som avgrensar tilgjenge til magasin, og rutinar for trygg bruk av alle dokumenta. Sjå eget appendik s. 48. Når det gjeld filmmaterialet, er det definert ein restaureringsplan, sjå den vedlagde nominasjonen. Nasjonalbiblioteket digitaliserer dessutan for å bevare, og digitaliseringsplanane våre regulerer denne aktiviteten.

Vigdis Moe Skarstein
nasjonalbibliotekar

Nominasjon 1 fra Nasjonalbiblioteket

Brevet fra Sydpolen - Brev til Haakon VII fra Roald Amundsen

A. Grunnleggende informasjon

1. SAMMENDRAG

Brevet som Roald Amundsen skrev til Haakon VII og la igjen på Sydpolen i 1911, er et unikt dokument. Dokumentet hører intimt sammen med historien om kappløpet til Sydpolen, og det kan sies nesten å være et ikon som aktualiserer hele den historiske konteksten det var del av. Brevet ble lagt igjen på polpunktet, plukket opp av Robert F. Scott, funnet i 1912 i Scott-ekspedisjonens siste leir, og etter hvert brakt fram til Haakon VII. Kong Olav V overlot brevet med konvolutt og vedlegg til Universitetsbiblioteket i 1973.

Dokumentene som her nomineres, utgjør i alt seks enheter; ett brev, to konvolutter, en tøymappe og to fotografier. Brevet er datert 15. desember 1911, er adressert til ”Deres Majestet”, og har tekst på én side. Brevet ble lagt i konvolutt og deretter i en tøymappe. Omstendighetene rundt brevskrivningen er gjort rede for i Amundsens egne dagboksopptegetninger fra Sydpolen.

I Scotts dagbok fortelles det om funnet av brevet på polpunktet. Da de omkomne britiske ekspedisjonsmedlemmene ble funnet i november 1912, kom brevet for en dag. Dette er beskrevet i Tryggve Grans dagboksopptegetninger. Framme ved den britiske ekspedisjonens vinterkvarter ble trolig brevet, konvolutt og tøymappen lagt i en konvolutt med Scott-ekspedisjonens logo. Det ble adressert til Kong Haakon og utstyrt med frimerker. Trolig ble brevet først brakt til England, før det etter hvert nådde adressaten. Det har en påskrift som kan være kongens egen. De to fotografiene er tatt av Scott-ekspedisjonen på polpunktet, og er framkalt fra negativruller funnet ved siden av den døde Scott i 1912. Det er ikkje kjent om fotografiene ble gitt til kong Haakon samtidig med brevet, eller om kongen har knyttet dem til brevet noe senere. Sikkert er det at de fulgte med kongegaven til Universitetsbiblioteket i 1973.

Nasjonalbiblioteket ønsker å nominere Brevet fra Sydpolen til listen Norges dokumentarv av flere grunner. For det første dokumenterer det innholdsmessig at Roald Amundsen som førstemann nådde Sydpolpunktet i 1911 - en historisk hendelse av stor nasjonal betydning. For det andre er brevets skjebne tett knyttet til de historiske hendelsene som siden utspilte seg, og for det tredje er omstendighetene rundt overleveringen godt beskrevet i ulike samtidige dagboksilder. Brevet forteller i kraft av sitt innhold og sin dramatiske overleveringshistorie historien om Roald Amundsens sydpolekspedisjon. Det representerer også det tragiske utfallet som kappløpet med Robert F. Scott fikk, og til sist symboliserer det i og med med koplingen til kongehuset den betydningen ekspedisjonen fikk for den unge nasjonen Norge.

2. OPPLYSNING OM SØKER

Nasjonalbiblioteket nominerer dokumentene.

Se ellers felles forside.

Fagkontakt: Forskingsbibliotekar Anne Melgård, anne.melgard@nb.no

3. IDENTIFIKASJON OG BESKRIVELSE AV DOKUMENTENE

Fullstendig navn og identifikasjonsdetaljer

Signatur fra Hanske (NBs elektronisk katalog for håndskrifter): Ms.4° 2730 Brev til Haakon VII fra Roald Amundsen, 1911.12.15 Sammen med brevet ligger 2 konvolutter, 1 tøypose, 2 fotografier samt avskrift av brevet. NBdigital: DokID: 108061.

Beskrivelse

Beskrivelse og beholdning inkl. katalogopplysninger

Brevet til Haakon VII fra Roald Amundsen ble lagt igjen på Sydpolen etter at han og fire andre deltakere i "Fram-Expeditionen" med hundesleder og ski nådde Sydpolen 14. desember 2011. Det som nomineres består av 6 enheter: 1 brev, 2 konvolutter, 1 tøymappe, 2 fotografier. Mottatt samlet i én aksesjon: 1973:58.

Brevet med konvolutt

Brevet er skrevet for hånd med kopiblyant av Roald Amundsen. Det er datert "15 decbr 1911." og stilet til "Deres Majestet." Teksten er på én side, skrevet på brevpapiret til "Fram-Expeditionen" med påtrykt logo og halvtonebilde av skuta Fram. Skrivepapiret er glatt, maskinlaget med et sentralt plassert vannmerke. Det har en lys gråtone og har ca A4-format. Papiret i konvolutten har samme gråtone, men av en litt annen kvalitet. Innholdet tyder på at det ble skrevet på stedet.

Brevet ble brettet i fire og lagt inn i en konvolutt, også med "Fram-Expeditionen"s logo. Amundsen skrev utenpå konvolutten: "To H. M. The King of Norway." Deretter ble det puttet i en tøypose som nok hadde blitt sydd til dette formålet.

Tøymappen

Materialet til posen, eller mappe som Amundsen kalte den, er et tettvevd stripete stoff. Den er sydd for hånd og dimensjonene tilpasset konvoluttens format. Posen er utformet med en flapp påsydd en tråd. Når flappen brettes ned og tråden knyttes rundt, ligger brevet godt beskyttet.

Den spesielle historien om brevets vei fra Sydpolen til Kristiania

Amundsen skriver med sin eiendommelige rettskrivning i slededagbok (Ms.4° 1529) umiddelbart før de forlater Sydpolen 18. desember 1911:

"De lille telt har vi reist å det norske flagg me "Framvimpel" unner vaier fra teltstangens tåpp. [---] Jei efterlater i en mappe ett brev til Kongen å noen or til Scott, såmm jei jo må anta blir den første till å besøke stede efter ås. På teltstangen hefter vi en plate, vorpå vi alle skriver våre navne. Å så farvel, kjære pol, vi sees nåkk ikke mer."

Tøymappen med brevet ble funnet ca fire uker senere av den britiske ekspedisjonen ledet av kaptein Robert Falcon Scott, inni teltet der Amundsen hadde forlatt det. Scott skriver i dagboken (fra Huntford 2010:249): "Thursday morning, Jan. 18th [---] A note from Amundsen, which I keep, asks me to forward a letter to King Haakon! I am puzzled at the object."

Som Amundsen nevner i dagboken, hadde han også skrevet "Noen or til Scott". Noten er ikke funnet i original, men den britiske deltakerne Edgar Evans førte teksten inn i sin dagbok: "Dear Captain Scott, As you probably are the first to reach this area after us, I will ask you kindly to forward this letter to King Haakon VII. If you can use any of the articles left in the tent please do not hesitate to do so. With kind regards I wish you a safe return. Yours truly, Roald Amundsen."

På tilbaketuren omkommer alle de fem britiske ekspedisjonsmedlemmene. De ble funnet 12. november 1912 av blant annet nordmannen Tryggve Gran som var med på den britiske ekspedisjonen. Om funnet av brevet skrev Gran i dagboken (utgitt *Hvor sydlyset flammer*, s. 191,) 17. november 1912: "Før opbruddet inat overhalte vi alle slæderne – og under denne

manøvre fandt Williamson og jeg rent tilfeldig blant de saker som skulde etterlates, en pose som viste sig at inneholde et brev fra Amundsen til Kong Haakon. Scott hadde funnet det i teltet paa polen.”

Den britiske konvolutten

Amundsens brev til Kong Haakon VII med konvolutt og tøymappe ble sannsynligvis ved ankomst til den britiske ekspedisjonens vinterkvarter lagt i en konvolutt med Scott-ekspedisjonens logo ”British Antarctic Expedition, 1910”. Utenpå ble mottakerens navn skrevet med svart blekk: ”Admiral. His Majesty King Haakon VII of Norway. K.G., G.C.B. se. Norway.” Konvolutten har tre frimerker som er spesielle for denne britiske ekspedisjonen: Frimerker fra New Zealand som er overstemplet: VICTORIA LAND. Poststempelet viser ”BRIT.ANTARCTIC EXPD. 1.30PM JA 18 13”.

Brevet ble trolig brakt helt til England og enten overbrakt Kong Haakon via ambassaden eller ved personlig overlevering i Norge. Det er uten andre stempler enn de tre nevnte, noe som bekrefter at det ikke har blitt postlagt via ordinær postgang.

Senere har konvolutten fått ytterligere en påførsel i blått blekk fra kulepenn ”Sydpols brev”. Mye tyder på at dette er skrevet av Kong Haakon VII.

Fotografiene

Det er uklart om de to fotografiene som kom til Universitetsbiblioteket sammen med brevet, ble gitt til Kong Haakon VII samtidig med Sydpolbrevet eller ved en senere anledning. I gavebrevet står det: ”samtidig overleveres i henhold til Kongens ønske kopi av to fotografier tatt av Scott’s ekspedisjon”. Dette kan forstås slik at de i utgangspunktet ikke ble gitt til Kongen på samme tid.

Fotografiene er tatt på Sydpolpunktet. Ett er tatt av Bowers og viser de fire andre foran det norske teltet som stod igjen. Det andre er tatt med selvutløser med alle fem og det britiske flagget. Negativene ble funnet ved siden av Scott og brakt til England for framkalling.

Teksten bakpå er muligens skrevet av Herbert Ponting som var den britiske ekspedisjonens fotograf. Ordlyden er litt ulik på de to, men har samme avslutning: ”January 18th. 1912. This print was made from a negative in the roll of film which lay for 8 month beside Scott’s body before it was found by the Search Party, & later developed.”

Opplysning om tilgang til dokumentene.

Brevet er tilgjengelig til bruk på Nasjonalbibliotekets Spesiallesesal.

Bibliografiske detaljer og registreringsdetaljer

Materialets signatur er: NB Ms.4° 2730.

De enkelte delene er ikke registret med undernummer, kun listet opp.

Opprinnelse: Når og hvordan ble materiale tatt inn i institusjonen?

Brevet ble i mai 1973 gitt som gave av H.M. Kong Olav V til Universitetsbiblioteket.

Gavebrevet er datert 11. mai 1973 og lyder: ”H.M. Kongen har pålagt meg å meddele at Hans Majestet gjerne ser at det brev som Roald Amundsen skrev til Kong Haakon etter å ha nådd Sydpolen i 1911 for fremtiden skal befinne seg i Universitetsbibliotekets varetakt. Dette brev overleveres Dem derfor i dag, og samtidig overleveres i henhold til Kongens ønske kopi av to fotografier tatt av Scott’s ekspedisjon. Hverken brevet eller fotografiene blir å betrakte som klausulerte.” Brevet er undertegnet ”V. Bommen” som var Kongens kabinettsekretær. Samme dag takker overbibliotekar Gerhard Munthe for gaven og avslutter slik: ”Denne første beretning om at det norske flagg var reist på Sydpolen er et historisk dokument av stor verdi, og jeg er meget glad over at det nu kan oppbevares i Universitetsbiblioteket i Oslo som er vårt nasjonalbibliotek.”

Vurdering av materialets fysiske tilstand /konserveringstilstand og oppbevaringsforhold

Brevet og alle vedleggene er i relativ god fysisk tilstand, tatt i betraktning alder og historikk. Brevet viser noe tegn til slitasje og papiret er gulnet rundt kantene. Kopiblyanten gir fra seg lillablått fargestoff når det blir utsatt for fuktighet. Dette er observert på deler av teksten, særlig synlig på baksiden av brevet. Konvolutten har noen rifter og mange fingeravtrykk. Klimaet på det Antarktiske kontinentet er tørt, og siden brevet var godt oppbevart inne i tøymappen, har det ikke fått betydelig preg av oppholdet der. Senere oppbevaringsforhold later også til å ha vært gode. Fra 2005 er det oppbevart i Nasjonalbibliotekets klimastyrte magasin.

Visuell dokumentasjon hvis mulig, foto eller filmatisk presentasjon

Brevet ligger ute på Nasjonalbibliotekets nettsider i to ulike presentasjoner:

Digital utgave av alle delene (dokID digitalfil:108061):

<http://www.nb.no/utlevering/nb/a953dd3662b281581ef9c3acb5b35fdc>

Den digital fortellingen om brevet:

<http://www.nb.no/manedens/sydpolen/>

Bibliografi /bøker hvor brevet er omtalt

Bomann-Larsen, Tor 1995: *Roald Amundsen : en biografi*. Oslo: Cappelen.

Huntford Roland 1979: *Scott and Amundsen*. London : Hodder & Stoughton. Oversatt til norsk utgitt 1980: *Scott og Amundsen* Oslo: Aschehoug.

Huntford Roland 2010: *Race for the South Pole : the expedition diaries of Scott and Amundsen / [edited by] Roland Huntford*. London: Continuum.

Kløver, Geir O. (red.) 2009: *Cold Recall – Reflections of a Polar Explorer*. Oslo: The Fram Museum.

MacPhee, Ross 2010: *Race to The End : Amundsen, Scott, and the Attainment of the South Pole*. New York: Sterling Innovation.

Referanser /kontaktinformasjon

Susan Barr, polarhistoriker, p.t. Frammuseet

Adresse: Bygdøyenesveien 36, 0286 Oslo

E-post: susan@frammuseum.no

Tel: 23 28 29 50

Harald Dag Jølle, polarhistoriker ved Norsk Polarinstitutt

Adresse: Norsk Polarinstitutt, Framsenteret, Hjalmar Johansens gt. 14, 9296 Tromsø.

E-post: jolle@npolar.no

Tel: 77 75 05 95

Robert Marc Friedman, professor, Institutt for arkeologi, konservering og historie,
Universitetet i Oslo
Adresse: Postboks 1008 Blindern, 0315 Oslo
E-post: robert.friedman@iakh.uio.no
Tel: 22 85 42 05

4. BEGRUNNELSE FOR INNSKRIVELSE AV DOKUMENTENE I NORGES DOKUMENTARV

Grunnene til at Nasjonalbiblioteket ønsker å få Sydpolbrevet innskrevet på lista over Norges dokumentarv er mange. Det er åpenbart et autentisk dokument, og proveniensen er sikker og veldokumentert. Overleveringen er bl.a. dokumentert i form av samtidige dagboksnotater (blant annet i Amundsen, Scott og Gran).

Dokumentet viser til en viktig hendelse i Norges historie (Kappløpet mot Sydpolen), og det spilte selv en rolle i historiens gang. Det dramatiske kappløpet mot Sydpolen og den nasjonale fortellingen om det, kom til å prege den unge nasjonen Norges selvforståelse, og det nominerte dokumentet er intimt knyttet til denne historien. Dokumentet er slik å regne som et nasjonalt ikon.

Dokumentet er en kilde til den norske historien om Antarktis, og representerer slik en del av kildegrunnlaget til denne verdensdelens historie, og ikke minst historien om de norske interessene i denne verdensdelen.

Dokumentet er også et tidstypisk dokument. Det representerer førstegangserobringen av polpunktet, og viser til en periode i norsk og internasjonal historie preget av ekspedisjoner og utforskninger av de polare strøkene.

Dokumentet er dessuten kilde til viktige nasjonale aktørers liv, primært Roald Amundsen, men sekundært også til Robert F. Scott og de britiske ekspedisjonsmedlemmene. Også kongehusets tilknytning til disse nasjonsbyggende ekspedisjonene blir tydeliggjort ved dokumentet.

Dokumentet har symbolsk verdi. Det utgjorde den fysiske forbindelsen mellom Amundsen, Scott, den britiske leteekspedisjonen og til slutt det norske kongehuset. Slik et det en symbolsk formidler av hele det dramatiske kappløpet mot Sydpolen.

Dokumentet er oppbevart i Nasjonalbibliotekets klimaregulerte magasin, og er slik sett ikke å anse som truet. Det er i god stand, og er dessuten oppbevart i sin opprinnelige kontekst, jf. konvolutter, tøymappe og fotografier. De seks enhetene utgjør et arkivfaglig integrert hele.

5. JURIDISKE FORHOLD

Nasjonalbiblioteket eier dokumentene. Det er også Nasjonalbiblioteket som forvalter og formidler dem. Dokumentet er digitalisert og blir primært søkt formidlet i digital tilstand. Originalen kan besiktiges i Nasjonalbibliotekets Spesiallesesal. Kun bevaringshensyn begrenser adgangen til dokumentene, man ønsker ikke å påføre det unødvendig bruksslitasje. Dokumentet er ikke lenger opphavsrettslig beskyttet (Amundsen døde i 1928). Nasjonalbiblioteket har juridisk ansvar for dokumentet, og administrerer tilgangen til det.

DEL B

Uttalelser fra referansene

Susan Barr, polarhistoriker, p.t. Frammuseet

”Roald Amundsens ankomst til Sydpolen – sammen med fire andre – den 14. desember 1911 er kanskje den internasjonalt mest kjente hendelsen innen polarhistorien. At han la igjen et brev i teltet der til kaptein Scott var genialt fordi det beviste for all verden at både hans gruppe og Scotts faktisk nådde sydpolpunktet. Hverken Richard Byrd og Bernt Balchen, som fløy over polpunktet i november 1929, eller amerikanerne som i oktober 1956 var de første etter Scotts gruppe til å stå på Sydpolen så noen spor etter det norske teltet. Brevet til kong Haakon, sammen med de to fotografiene av Scotts gruppe foran Amundsens telt, er sterke og uomtvistelige bevis på at både den norske og den britiske ekspedisjonen nådde frem til det begge beregnet å være polpunktet. At brevet ble funnet, nærmest ved en tilfældighet, ved de døde kroppene til Scotts gruppe er et gripende tilleggsmoment og et spennende eksempel på hvor hårfin balansen kan være mellom å miste eller å få beholde uerstattelig historisk materiale.”

Harald Dag Jølle, polarhistoriker ved Norsk Polarinstitut

”Roald Amundsens brev til Haakon VII er et sentralt skrift i et av verdenshistoriens mest berømte kappløp. Scott fraktet brevet, beviset på nederlaget, med seg inn i døden. Samtidig ble det bekreftelsen som fjernet ethvert spørsmål om Amundsen hadde vært først på polpunktet da det – oppsiktsvekkende nok – ble funnet året etter. Brevet som er postlagt på verdens definitive utpost har en kronglete og interessant reise fram til adressaten – og det har fått en viktig plass i den norske seiersfortellingen og i den britiske tragedien.”

Nominasjon 2 fra Nasjonalbiblioteket

***Breviarium Nidrosiense* og *Missale Nidrosiense*, Norges to første trykk, 1519**

A. Grunnleggende informasjon

1. SAMMENDRAG

De to første bøkene som ble utgitt i Norge ved å ta i bruk trykkekunsten er *Breviarium Nidrosiense* og *Missale Nidrosiense*. Disse bøkene ble initiert av erkebiskop Erik Walkendorf i Trondheim. Breviariet ble redigert av dekanen, magister Peter Strut og erkedeggen Eirik Jonsson. Missalet ble redigert av dekan Olav Engelbrektsson, senere Norges siste katolske erkebiskop. Han gjorde redaksjonen sammen med kantoren Peter Sigurdsson. Walkendorf fikk bøkene trykt i utlandet, og de ble publisert i 1519. Dette året markerer altså introduksjonen av boktrykkerkunsten i den norske bokproduksjonen.

De to bøkene ble utarbeidet for å dekke den katolske kirkens behov for en standardisert liturgi i Norge. De skulle erstatte alle de gamle håndskrevne bøkene som var vanskelige å lese og som for en del hadde foreldet innhold, samt en rekke trykte bøker fra andre kirkeprovinser. De to bøkene hører sammen på den måten at den ene er en enhetlig messebok for hele Norge (*Missale Nidrosiense*) og den andre en håndbok som den enkelte prest skulle forholde seg til når han gjennomførte de syv tidsbestemte liturgiske seremonier gjennom døgnet (*Breviarium Nidrosiense*).

De to bøkene ble trykt i et ukjent antall eksemplarer, hvorav 26 hele eller fragmenterte eksemplarer er overlevet i dag. En annen planlagt bok, en pasjonsbønnebok (passionale) som ikke ble av, skulle trykkes innen påsken 1521 i 1200 eksemplarer. Opplaget var sikkert ikke mindre for missalet og breviariet. Walkendorf bekostet breviariet for en stor del alene slik at det kunne selges billig (prisen for ett breviarium var tre rhinske gylden = en halv tønne smør), men til missalet fikk han hjelp av visse kirker. I Norge finnes totalt tre eksemplarer av *Breviarium* og ti av *Missale* (ni i biblioteker). Bøkene ble brukt som grunnlag for den norske katolske kirkes liturgi fram til reformasjonen i 1537. Men av håndskriftspåføringene ser vi at bøkene ble liggende i kirkene eller prestegårdene i hundreårene etter, med en ny form for offisiell funksjon.

Dokumentene som her nomineres utgjør i alt fem enheter. Det er tre eksemplarer av *Missale Nidrosiense* (samtlige i Nasjonalbibliotekets eie) og to eksemplarer av *Breviarium Nidrosiense* eid av henholdsvis Nasjonalbiblioteket og Deichmanske bibliotek.

Missale-eksemplarene er D Pal 44 som er fullstendig (606 sider) og har musikknotasjon fylt i for hånd. Det stammer fra Ørlandet. D Pal 43 mangler 70 blad, og har trykte notelinjer som ikke er fylt ut med musikknotasjon. Det stammer fra Beitstad. Det tredje eksemplaret, D Pal 42 mangler 14 blad, og har musikknotasjon fylt ut for hånd. Eksemplaret stammer fra Eid på Ytterøy. D Pal 42 og D Pal 43 har opptegnelser i håndskrift på permene som er publisert i *Diplomatarium Norvegicum*.

Ingen av de tre eksemplarene av *Breviarium* er fullstendige. Boka har opprinnelig inneholdt 898 sider. Nasjonalbibliotekets eksemplar, D Pal 7, er sammensatt av 90 blader (180 sider) som hørte til det opprinnelige eksemplaret supplert med 315 blader (630 sider) av et annet eksemplar (som hadde tilhørt biskop Thomas Schat Rørdam), innkjøpt i 1910 for å

rekonstruere et “helt” *Breviarium*. De siste manglende 44 bladene (88 sider) ble supplert med faksimiler fra eksemplar i Kungliga biblioteket i Stockholm og Det kongelige Bibliotek i København. Dette rekonstruerte eksemplaret er i dag det eneste eksemplaret som omfatter hele verket.

Eksemplaret i Deichmanske bibliotek, nr. 657, er defekt og inneholder totalt 395 blader (790 sider).

De sidene i Rørdams eksemplar som ble igjen etter at 315 blader (630 sider) ble tatt ut for å supplere Universitetsbibliotekets eksemplar, ble overlatt Gunnerusbiblioteket, og har i dag katalogsignatur LibR, Oct. 4424. Dette eksemplaret nomineres ikke.

Nasjonalbiblioteket ønsker å nominere disse to eldste norske trykte bøkene representert med disse fem eksemplarene til lista over Norges dokumentarv. Grunnen er at de markerer starten på den moderne norske bokhistorien. Bokutgavene representerer et viktig kirkehistorisk initiativ, og aktørene som stod bak (Erik Walkendorf og Olav Engelbrektsson) er skikkelser med betydning, ikke bare i norsk kirkehistorie, men også i norsk rikshistorie. Bokutgavene er i kraft av den betydelige investeringen de representerte i samtiden, med på å dokumentere erkebispesetets økonomiske maktposisjon i perioden.

2. OPPLYSNING OM SØKER

Nasjonalbiblioteket nominerer dokumentene sammen med Deichmanske bibliotek.

Se ellers felles forside.

Fagkontakt: Forskingsbibliotekar Espen Karlsen, espen.karlsen@nb.no

3. IDENTIFIKASJON OG BESKRIVELSE AV DOKUMENTENE

Fullstendig navn og identifikasjonsdetaljer

Missale pro usu totius regni Noruegie secundum ritum sancte Metropolitane Nidrosiensis ecclesie (Messebok til bruk i hele kongedømmet Norge i samsvar med gudstjenesteordningen i det hellige erkestift Nidaros)¹

København den 25. mai 1519: Poul Reff

Breuiaria ad vsum ritumque sacrosancte Nidrosiensis ecclesie (Breviarium i samsvar med riten i den hellige Nidaroskirken)

Paris den 4. juli 1519: Jean Kerbriant og Jean Bienayse.

Beskrivelse

I 1519 ble boktrykkerkunsten for første gang tatt i bruk fra norsk side. Erkebiskop Erik Walkendorf i Trondheim lot redigere en messebok (et missale) og et breviarium til bruk i hele Norge.

Missale Nidrosiense var ment å brukes i samtlige kirker. Hensikten var å få en liturgisk standard for hele Norge og å erstatte alle de gamle håndskrevne bøkene som var vanskelige å lese og med foreldet innhold, samt en rekke trykte bøker fra andre kirkeprovinser som i dag kun er dokumentert i form av fragmenter i Norge. Det var ikke uvanlig at hvert bispedømme hadde sine egne liturgiske trykk, men for Walkendorf var det viktig at bispedømmene benyttet selve erkebispedømmets liturgi. Det er uvanlig. I fortalen klages det over at sekulærgeistligheten på denne tiden leste messen etter cisterciensernes, fransiskanernes og dominikanernes ritualer. Verket ble kompilert i Trondheim av Olav Engelbrektsson, den

¹ Kolofonen oppgir følgende tittel: *Missale secundum vsum ecclesie Nidrosiensis*.

senere erkebiskop, sammen med Peter Sigurdsson. Erkebiskopens sekretær hadde en bror, Poul Reff, som var boktrykker i København og som trykte boken. Det norske missalet er hans hovedverk og regnes som det viktigste danske trykk før Christan 3.s bibel fra 1550. Dette foregriper vår tids praksis når svært mange norske bøker trykkes utenlands. Innbindingen foregikk i Norge. Av innholdet kan noe dateres tilbake helt til 1000-tallets England og dokumenterer at man i Trondheim hadde tilgang til tidlig manuskripter fra England som var eldre enn normannernes erobring (1066) eller avskrifter av slike. Missalet har notelinjer, mens selve notene måtte legges til for hånd (jf. NBO D Pal 42–44). Det inneholder også fine initialer i tresnitt og et flott helsides tresnitt.

Breviarium Nidrosiense var ment å brukes av geistligheten i hele Norge. Den enkelte geistlige skulle ha tilgang til den for de syv tidsbestemte liturgiske seremonier gjennom døgnet. Hensikten var å få en liturgisk standard for hele Norge og å erstatte de gamle håndskrevne for en del foreldete bøkene samt importerte trykk. I følge erkebiskopens forord benyttet man i Norge trykk fra stift som Roma, Köln, Utrecht og Salisbury. Trykkingen av *Breviarium* ble bekostet av erkebispesetet og foregikk i Paris under kontroll av Hans Reff på vegne av erkebiskopen i Nidaros. Sammen med Reff hadde den kjente boktrykker Iodocus Badius overoppsynet. Som trykkere engasjerte man Jean Kerbriant og Jean Bienayse som produserte hva man har kalt 'one of the most beautiful specimens of its kind'. Disse to hørte til eliten av Paris' boktrykkere. Boken er satt med fransk-gotiske runde typer i motsetning til den germanske textualis (sml. Gutenbergs bibel) man finner i missalet, som ble trykket i København. Breviarieret er særlig kjent for et stort antall initialer i tresnitt og andre illustrasjoner. En liste over faste- og helligdager på s. 339–340 er den første tekst trykt på norsk ('Swo skulo helgor och fastor haldas i Nidros biscopsdøme'). Av innholdet kan noe dateres tilbake helt til 1000-tallets England og dokumenterer at man i Trondheim hadde tilgang til tidlige manuskripter fra England som var eldre enn normannernes erobring (1066) eller avskrifter av slike. Det inneholder også en Olavslegende som var populær i senmiddelalderen.

Beholdning inkl. katalogopplysninger

De tre eksemplarene av *Missale* i Nasjonalbiblioteket har signatur D Pal 42–44. Komplette omfatter missalet 303 folier = 606 sider. Nasjonalbibliotekets eksemplar av *Breviarium* har signaturen D Pal 7. Eksemplaret til Deichmanske bibliotek har katalognr 657. Komplette omfatter breviarieret 449 folier = 898 sider.

Eksemplarbeskrivelse

D Pal 42

Samtidig skinnbind med stempelornamenter. 14 blader mangler. Proveniens: Peter Frederik Suhms (1728–98) eksemplar, stammer fra Eid på Ytterøy. Overført fra Det Kongelige Bibliotek i 1815 som en del av kong Fredrik 6.s gave. Musikknotasjon fylt i for hånd. Opptegnelser på permene om kirkemessen på Eid og landskylden til Ytterøyas prestegjeld er utgitt i *Diplomatarium Norvegicum* 12, nr. 665, til dels med biskop (superintendent) Hans Gaas' hånd.

D Pal 43

Samtidig skinnbind med stempelornamenter. Spor av messingbeslag. 70 blader mangler. Proveniens: Eksemplaret har tilhørt Søren Seerup Monrad (1744–98), rektor ved Christiania katedralskole. Stammer fra Beitstad. Med trykte notelinjer, men uten manuelt ifylt musikknotasjon. Opptegnelser på permene om landskylden til Beitstaden prestebord i 1563 er utgitt i *Diplomatarium Norvegicum* 12, nr. 679. Det finnes andre notiser av lokalhistorisk verdi fra 1600-tallet.

D Pal 44

Samtidig skinnbind. Messingbeslag og spor av to messingspinner. Siste (tomme?) blad mangler. Proveniens: Stammer fra Ørlandet. Musikknotasjon fylt i manuelt for hånd. Eksemplaret er fullstendig, muligens med unntak av et siste blankt blad.

D Pal 42–44 inneholder store fragmenter innlagt i rygg og perm av to liturgiske musikkmanuskripter fra første halvdel av 1100-tallet (med kontinental musikknotasjon) og en bibel fra 1100-tallet, alle i stort format og sannsynligvis benyttet i Trondheimsområdet. Disse fragmentene har relevans for tidlig norsk bokhistorie.

D Pal 7

Ominnbundet av H.M.Refsun 1930. Originalbind vedligger boken. Proveniens: Fredrik 6. s. gave. Eksemplaret er supplert fra et mer omfattende eksemplar kjøpt i 1910 på auksjon etter Sjællands biskop Thomas Schat Rørdam (1832–1909); det resterende av Rørdams eksemplar ble sendt til Trondheim (nå Gunnerusbiblioteket, LibR, Oct. 4424). 90 blader i D Pal 7 stammer fra det opprinnelige eksemplar, 315 blader fra Rørdams eksemplar. 44 blader (= 88 sider) i D Pal 7 er supplert i faksimile fra den svenske humanisten Johannes Messenius' (1579–1636) eksemplar (Kungliga Biblioteket) og fra Det Kongelige Bibliotek (Klevenfeldt og Hjelmstjerne 28 a), utført i 1914 hos Cederquist Grafiska Aktiebolag i Stockholm på kirkehistorikeren Oluf Kolsruds (1885–1945) initiativ. Dette rekonstruerte eksemplar er det eneste som omfatter hele boken, men da er som sagt visse deler i faksimile. Det er to andre ukomplette eksemplarer i Norge hvorav ett, det i Deichmanske bibliotek, nomineres. Eksemplaret i Gunnerusbiblioteket i Trondheim som omfatter restene av Rørdams eksemplar, nomineres ikke.

Deichmanske bibliotek nr. 657

Defekt, uten bind. En rekke blader mangler som spesifisert i *Katalog over cancelliraad Carl Deichmans bibliotek*, bind 1, s. 101 (Oslo 1976). Eksemplaret har totalt 395 blader (=790 sider). I tillegg kommer et blad som erstatter det tapte tittelblad hvor tittelen er føyd til for hånd. Billedmateriale og initialer (unntatt to på fol. 15 og 73) er skåret vekk. Proveniens: en prest på Island (følge Kolsrud 1919,136). Et fragment (en hel folie i oktavformat) på pergament av liturgisk tekst er bundet med bak.

Opplysning om tilgang til dokumentene

Nasjonalbibliotekets eksemplarer er tilgjengelige for brukere på Spesiallesesalen. To av Nasjonalbibliotekets eksemplarer av missalet er digitalisert (D Pal 43–44); ett av dem er tilgjengelig i NB digital og via Bibsys (D Pal 43). D Pal 7 er digitalisert og tilgjengelig i NB digital og via Bibsys (se nedenfor under Visuell dokumentasjon).

Deichmanske biblioteks eksemplar av *Breviarium Nidrosiense* er tilgjengelig for brukere etter avtale.

Opprinnelse

Se under beskrivelsen ovenfor og under begrunnelsen nedenfor.

Vurdering av materialets fysiske tilstand/konserveringstilstand og oppbevaringforhold

Se konservatorrapporter under Del B, punkt 2.

Visuell dokumentasjon

Missale Nidrosiense

http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2007080111004

Breviarium Nidrosiense

http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2007092813001

Bibliografi

- Børsum, B.N. 1964. *Appendix to Breviarium Nidrosiense*. Oslo: Børsum.
- Gjerløw, Lilli. 1986. "The Breviarium and Missale Nidrosiense (1519)." In *From Script to Book. A Symposium. Proceedings of the Seventh International Symposium Held at Odense University on 15–16 November*, ed. Hans Bekker-Nielsen, Marianne Børch & Bengt Algot Sørensen. 1982, 50–77, appendix pp. 168–169. Odense: Odense University Press.
- Kolsrud, Oluf. 1919 "Vår eldste trykte bok. Breviarium Nidrosiense. Paris 1519." *Norsk boktrykk kalender*, anden aargang 129–152. Kristiania: Den typografiske forenings fagkomité.
- Nielsen, Lauritz. 1919. *Dansk bibliografi 1482–1550*. 1–2. København & Kristiania: Gyldendal.
- Renouard, Philippe. 1964–1979. *Imprimeurs & libraires parisiens du XVIe siècle. Ouvrage publié d'après les manuscrits de P. R.* 1–3. Paris : Service des travaux historiques de la ville de Paris.

Referanser

Professor Stig Frøyshov
Det teologiske fakultet
Postboks 1023 Blindern
0315 OSLO
Tlf. 22 85 03 65
E-post s.froyshov@teologi.uio.no

Førsteamanuensis Jan Schumacher
Det teologiske menighetsfakultet
Postboks 5144 Majorstuen
0302 Oslo
Tlf: 22 59 06 19/93 00 26 75
E-post: Jan.Schumacher@mf.no

Doktorgradsstipendiat Sigurd Hareide
Det teologiske menighetsfakultet
Postboks 5144 Majorstuen,
0302 OSLO
Tlf: 22 59 06 15/97 52 18 45
E-post: sigurd.hareide@mf.no

Professor emeritus Egil Kraggerud
Bygdøy allé 13
0257 Oslo
Tlf. 22 44 27 44/ 91 717627
E-post egil.kraggerud@ifikk.uio.no

4. BEGRUNNELSE FOR INNSKRIVELSE AV DOKUMENTENE I NORGES DOKUMENTARV

Nasjonalbiblioteket ønsker å nominere disse to eldste norske trykte bøkene representert med disse fem eksemplarene til listen Norges dokumentarv.

Dokumentene er autentiske og deres proveniens er kjent. De er unike i den forstand at de representerer den siste lille rest av det opprinnelige opplaget. De overleverte bøkene er som oftest fragmenter, og de må slik sees i sammenheng for å få inntrykk av de opprinnelige verkene.

Bøkene er nasjonalt viktige som de to første av sitt slag, de markerer altså startpunktet på den moderne norske bokhistorien.

De er også kilder til historien om erkebispesetet i Trondheim, både kirkehistorisk og som rikshistorisk maktsentrum.

For forståelsen av to viktige aktører i norsk historie, erkebiskop Erik Walkendorf og erkebiskop Olav Engelbrektsson, gir bokutgavene fra 1519 viktig kunnskap.

For norsk kirkehistorie er *Breviarium Nidrosiense* og *Missale Nidrosiense* to svært viktige utgivelser. De har liturgihistoriske betydning ved at til da var den viktigste bestrebelsen på å uniformere gudstjenestelig praksis i Nidaros erkebispedømme. Enda viktigere er de to bøkene som et slags arkiv for flere eldre, særlig engelske, liturgiske tradisjoner. Som liturgisk periferi bevarte Norge, ikke minst gjennom disse to bøkene, liturgisk praksis som var foreldet eller gått tapt ellers i Europa.

5. JURIDISKE FORHOLD

Nasjonalbiblioteket og Deichmanske bibliotek eier dokumentene. Det er også disse bibliotekene som forvalter og formidler dem. Dokumentene er bare delvis digitalisert. De blir stilt til disposisjon for brukere i digital versjon, eller i spesiallesesaler. Dokumentene er ikke lenger opphavsrettslig beskyttet. Samlingseierne har juridisk ansvar for dokumentene og administrerer tilgangen til det.

6. BEVARINGSPLAN

Bevaringen av Nasjonalbibliotekets eksemplarer blir kommentert under felles innledning. Om Deichmanske eksemplarer gjelder det at boken oppbevares i brannsikre safe i låst rom. Kun én person har adgang. Rommet er imidlertid uten klimaanlegg. Rommet ligger slik til i bygningen at de klimatiske forholdene er ganske stabile, men det er nok noe for tørt i forhold

til det som er optimalt. Ved nytt bibliotek i Bjørvika, som etter planen skal stå ferdig i 2017, vil det bli enda sikrere oppbevaring og brannsikert magasin. I tillegg vil det bli klimaanlegg.

Deichmanske bibliotek har planer for profilering av samlingene uten at dette er endelig avgjort. Men et alternativ er å lage montre i veggen inn til magasinet slik at bøker kan stilles ut.

B. Tilleggsinformasjon

1. Uttalelse fra referanse

”Breviarium Nidrosiense og Missale Nidrosiense utgjør to svært viktige utgivelser i norsk kirkehistorie. I tillegg til deres unike boktrykkerhistoriske verdi, vil jeg fra mitt faglige ståsted understreke deres liturgihistoriske betydning. For det første representerer de den fram til da viktigste bestrebelse på å uniformisere gudstjenestelig praksis i Nidaros erkebispedømme. For det andre, og viktigere, framstår disse to bøkene som et slags arkiv for flere eldre, særlig engelske, liturgiske tradisjoner. Som liturgisk periferi bevarte Norge, ikke minst gjennom disse to bøkene, liturgisk praksis som var foreldet eller gått tapt ellers i Europa.”

Stig Frøyshov, professor i liturgivitenskap, Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo

2. Konservatorrapporter

D Pal 42

Folioformat heftet på 4 doble bind. Samtidig bind med eketrespermer trukket i brunt kalveskinn, rikt dekorert med blindtrykk. En pussighet er at skinnet er blitt skjøtet i nedre venstre hjørne på forpermen.

Permene er utstyrt med messingbeslag på hjørnene og 2 graverte messingspinner på forpermen. Rester av skinnremmer festet med messingbeslag på bakpermen.

Heftingen er intakt.

Forsatspeilet foran er beskrevet med forskjellig skrivemedia og har Universitetsbibliotekets stempel i blått blekk. Bakre forsattsspeil er også beskrevet.

Teksten er trykket i rødt og sort.

Tilstandsvurdering:

Skinnet har omfattende skader i overflaten. Skinnet på ryggen er sterkt krakelert, store mangler i hode og fot. Mindre mangler i skinnets nedre kant på både for- og bakperm i tillegg til en lakune midt på øvre kant av forpermen.

Metallbeslagene mangler på øvre venstre hjørne foran og nedre venstre hjørne bak, stiftene står igjen.

Nederste heftbind bak er røket.

Forsattsspeilet foran har noen mangler i øvre marg. Forsatsbladene foran og bak mangler.

Forsattsspeilet bak mangler nedre høyre hjørne.

Opplokket mellom perm og bokblokk er sprukket både foran og bak. Forsterkninger av beskrevne pergamentfragmenter er synlige både foran og bak.

D Pal 43

Folioformat heftet på 4 doble bind. Samtidig bind med eketrespermer trukket i brunt kalveskinn rikt dekorert med blindtrykk.

Merker i skinnet etter metallbeslag på hjørnene og 2 metallspenner på forpermen, messingstiftene står igjen. Rester av skinnremmer på bakpermen.

Heftingen er intakt.

Forsatspeilet foran er beskrevet med forskjellig skrivemedia og har Universitetsbibliotekets stempel i blått blekk. Bakre forsatspeil er også beskrevet. Fremre forsatsblad er løst. Teksten er trykket i rødt og sort.

Tilstandsvurdering:

Skinnet har omfattende skader i overflaten. Skinnet på ryggen mangler. Mindre mangler i skinnets nedre kant på både for- og bakperm.

Metallbeslagene og – spennene mangler, stiftene står igjen.

Forsatsspeilene foran og bak har spor etter insektangrep. Papiret er delvis løftet opp for å avdekke beskrevne pergamentforsterkninger. Fremre forsatsblad er løst.

Forsatsbladene foran og bak mangler.

Opplokket mellom perm og bokblokk er sprukket både foran og bak.

D Pal 44

Beskrivelse:

Folioformat heftet på 4 doble bind. Samtidig bind med eketrespermer trukket i brunt skinn, rikt dekorert med blindtrykk på forpermen. Permene er utstyrt med messingbeslag på hjørnene og 2 graverte messingspinner på forpermen. Rester av skinnremmer festet med messingbeslag på bakpermen.

Heftingen er intakt.

Forsatspeilet foran er beskrevet med forskjellig skrivemedia og har Universitetsbibliotekets stempel i blått blekk.

Teksten er trykket i rødt og sort.

Tilstandsvurdering:

Skinnet har omfattende skader i overflaten. Skinnet på ryggen er krakelert, store mangler i hode og fot. Mindre mangler i skinnet på bakpermen.

Forsatspeilet foran har noen mangler i øvre marg i tillegg til insektskade og misfargninger i form av flekker og striper. Forsatspeilet bak har store mangler. Forsatsbladene foran og bak mangler.

Opplokket mellom perm og bokblokk er sprukket både foran og bak. Forsterkninger av beskrevne pergamentfragmenter er synlige både foran og bak.

D Pal 7

Oktavformat, senere bind i mellombrunt geiteskinn med blindtrykket dekor. ”Rekonstruert” mønster fra tidligere bind. Dokumentasjon ligger ved boken. Omheftet på 2 linbånd, men med 3 falske opphøyninger på ryggen. Maskinlaget kapitélbånd i brunt og gult. Materien er beskåret. Mørk rødfargede snitt. Teksten er trykket i rødt og sort.

Materien er ikke komplett. Mangler er erstattet av faksimiler.

Deichman nr 657

Om eksemplarets fysiske tilstand kan Ole Kristian Skimmeland og Astrid Werner ved Deichmanske bibliotek tilføye følgende:

- En del fuktskader
- Noen rifter i enkelte blad
- Noen sider (i alle fall fem) er overstrøket med x
- Enkelte kommentarer i margen
- De første, ca. 25 s., er krøllete i hjørnene

Tittelbladet mangler som opplyst i katalogen. På første side er imidlertid bokens tittel samt opplysninger om tilblivelsen skrevet med håndskrift.

Boken oppbevares i brannsikker safe i låst rom. Kun én person har adgang. Rommet er imidlertid uten klimaanlegg. Rommet ligger slik til i bygningen at de klimatiske forholdene er ganske stabile, men det er nok noe for tørt i forhold til det som er optimalt. Ved nytt bibliotek i Bjørvika, som etter planen skal stå ferdig i 2017, vil det bli enda sikrere oppbevaring og brannsikkert magasin. I tillegg vil det bli klimaanlegg.

Deichmanske bibliotek har planer for profilering av samlingene uten at dette er endelig avgjort. Men et alternativ er å lage montre i veggen inn til magasinet slik at bøker kan stilles ut.

Nominasjon 3 fra Nasjonalbiblioteket

Ivar Aasen: Grammatikk-manuskript

A. GRUNNLEGJANDE INFORMASJON

1. SAMANDRAG

Frå det store og mangfaldige arkivet etter Ivar Aasen (1813–96) har Nasjonalbiblioteket valt å nominere dei to manuskripta hans til Sunnmørs-grammatikken og manuskriptet til *Det norske Folkesprogs Grammatikk* til Noregs dokumentarv. Desse tre manuskripta får her representere heile det store arkivet etter Ivar Aasen. Størsteparten av arkivet blei ved Ivar Aasens død i 1896 overlate til Universitetsbiblioteket. Unnataket er papir som vart plasserte i Norsk folkeminnesaling ved Universitetet i Oslo; nokre få dokument finst òg ved Aasen-tunet i Ørsta.

Dei to manuskripta til Sunnmørs-grammatikken blei ikkje gjevne ut i Aasens levetid, men er viktige føresetnader for *Det norske Folkesprogs grammatikk*, som blei gjeven ut i 1848. Manuskriptet til denne grammatikken blir også nominert.

Ivar Aasens virke omfatta eit stort og uvurderleg viktig dokumentasjonsarbeid av dei norske målføra. På dette grunnlaget bygde han eit nytt norsk skriftspråk. På grunnlag av eige dokumentasjonsarbeid og grundige språkhistoriske og allmenningvistiske studium, bygde han så det nye skriftspråket – med ordbok og grammatikk – og tok det sjølv i litterær bruk. Arkivet etter Ivar Aasen innheld nedslag av heile breidda av denne aktiviteten, Aasen som innsamlar, Aasen som språkvitar og språkbyggjar og Aasen som diktar.

Når vi her vel å nominere grammatikkmanuskripta, er det fordi det er som språkbyggjar at Ivar Aasen har sett eit avgjerande preg på utviklinga av Noreg. Etableringa av landsmålet, seinare nynorsken, var eit viktig demokratiserings- og dannelsingsprosjekt, og handla om å gje vanlege folk utanom byane eit eige skriftspråk, slik at dei kunne bli samfunnsaktørar på lik linje med den bybaserte eliten. Etableringa av nynorsken gav vilkår for at norsk kultur, politikk og samfunn fekk utfalde seg på heimleg grunn og med breie lag av befolkninga aktivisert. Det nynorske skriftspråket har brakt fram nokre av dei største forfatarane i den norske litteraturhistoria, og nokre av dei viktigaste samlande tekstene, t.d. salmer som ”Å leva det er å elska”, eller ”Gud signe vårt dyre fedreland”. På godt og vondt har den norske språksituasjonen med to offisielle skriftspråk prega oss som samfunn, og har gjort nordmenn til eit svært språkmedvite folk. Det er ikkje å ta for hardt i å seie at Noreg ville ha hatt ei anna historie om ikkje Ivar Aasen hadde etablert landsmålet/nynorsken.

2. OPPLSYNING OM SØKJAR

Nasjonalbiblioteket nominerer dokumenta.

Sjå elles sams forside.

Fagkontakt: Forskingsbibliotekar Rebecca Boxler Ødegaard, rebecca.odegaard@nb.no

3. IDENTIFIKASJON OG BESKRIVING AV DOKUMENTA

Fullstendig namn og identifikasjonsdetaljar

1. Ms.4° 915:3:4c:1: Det søndmørske Almuesprogs grammatikalske Indretning:
2. Ms.4° 915:3:4a (kaps. 7, konv. 2, nr. 2): Den søndmørske Dialekt. 1841.
3. Ms.4° 915:2:2a (kaps. 2, konv. 5): Utkast til det norske Almuesprogs Grammatik. Fullstendig manuskript til *Det norske Folkesprogs Grammatik*, (utg. Kra. 1848).

Beskriving

Beskriving og innhald inkl. kataloginformasjon/arkivbeskriving eller annan informasjon om tilgjenge til dokumenta

Alle dei tre manuskripta er handskrivne av Aasen sjølv.

1. ”Det søndmørske Almuesprogs grammatikalske Indretning 1838” [ca. 1839? i følge Moltke Moe]. Katalogsignatur: Ms.4° 915:3:4c:1

1 hefte i oktav i tynt blått omslag. 20 upaginerte bl., 16,8 x 11 cm, 40 tettskrivne sider. Det er Aasen som har stroke over årstalet 1838.

På siste side skriv han: ”1841. I det nye Manuskript er dette Udkast meget forandret, idet Noget er omarbeidet, Meget udelatt og Meget tillagt og dessuden er tilført endel Fragmenter af en Ordbog.” Aasen viser altså her direkte til neste manuskript:

2. ”Den søndmørske Dialekt. En grammatikalsk Oversigt med Fragmenter af en Ordbog”. Katalogsignatur: Ms.4° 915:3:4a (kaps. 7, konv. 2, nr. 2):

1 hefte i kvart, i gulbrunt papiromslag. 22 upaginerte bl., 21 x 17cm, 44 tettskrivne sider + kladd på siste omslagsside.

3. ”Udkast til det norske Almuesprogs Grammatik”. Katalogsignatur: Ms.4° 915:2:2a (kaps. 2, konv. 5).

Fullstendig manuskript til *Det norske Folkesprogs Grammatik*, trykt Kra. 1848. Inneheld språklege avvik frå den trykte utgåva.

6 hefte i oktav utan omslag, 17 x 10,8 cm. Hefta 1–5 er på 16 upaginerte bl., hefte 6 på 8 upaginerte bl., 32 + 16 tettskrivne sider. Dei fem første hefta er nummererte 1–5. 6. hefte har tittelen ”Tillæg til Grammatiken (aller Sidste Afdeling). Om Sprogarternes indbyrdes Forhold”.

Alle tre dokumenta (heretter: manuskripta) er tilgjengelege til bruk på Spesiallesesalen i Nasjonalbiblioteket i Oslo.

Bibliografiske detaljar og registreringsdetaljar

Dei einskilde manuskripta er registrerte som del av det store arkivet etter Ivar Aasen, det er katalogisert i Nasjonalbibliotekets handskriftsamling som hans etterlatne papir: NB Ms.4° 915. Dei einskilde manuskripta har undersignaturane: Ms.4° 915:3:4c:1; Ms.4° 915:3:4a (kaps. 7, konv. 2, nr. 2) og Ms.4° 915:2:2a (kaps. 2, konv. 5).

Nasjonalbiblioteket var tidlegare ein del av Universitetsbiblioteket i Oslo (jf. ”Opphav” nedanfor).

Manuskripta blei først katalogiserte av Moltke Moe i 1901–02, katalogen hans finst på papir på Spesiallesesalen i Nasjonalbiblioteket. Katalogen er konvertert inn i den elektroniske manuskriptkatalogen Hanske (www.nb.no/hanske); der er romartala i signaturane erstatta av arabiske tal. Det er denne forma som er nytta her.

Opphav: Når og korleis blei materialet teke inn i institusjonen?

Proveniensen er Aasen sitt dødsbu. I eit brev frå Johannes Belsheim til Kristiania Skifteret står det at “alle Ivar Aasens efterladte Papirer og skrevne Optegnelser” blei overlatne til Universitetsbiblioteket i Oslo (no Nasjonalbiblioteket, forkorta NB) hausten 1896. I Aasens Skrifter i Samling, hefte 1 som kom ut i 1911, kan ein lese at professor Marius Hægstad hadde ordna “alle Aasens litterære efterladenskaber i Universitetsbiblioteket”, medan “professor Moltke Moe har stillet sin rike viden og sine samlinger til disposition”.

I “Merknader” til Skrifter i Samling (1996, band 2, s. 274) skriv Knut Liestøl at Aasenpapirer på dette tidspunktet fanst i to samlingar: “Manuskripti til dei etterleivde dikti finst nokre paa Universitetsbiblioteket millom Aasen-Manuskripti, nokre hjaa prof. Moltke Moe, som hev fenge dei av Aasen sjølv”. Kort tid innan han døydde – i 1913 – gav Moltke Moe alle sine samlingar til Norsk Folkeminnesamling ved Universitetet i Oslo.

Aasen var sjølv svært oppteken av papira sine. Arkivet hans er så komplett at vi med stor tryggleik kan seie at han i grunnen aldri med vilje kasta eit einaste papir han hadde skrive eller motteke. Vi veit difor at den største delen av arkivet i dag er plassert ved Nasjonalbiblioteket. Det er berre nokre få manuskript som er tekne vare på av Aasen-tunet i Ørsta i tillegg til det materialet som Moltke Moe gav til Norsk Folkeminnesamling.

Vurdering av materialets fysiske tilstand/konserveringstilstand og oppbevaringstilhøve

Manuskripta er i god stand. Dei består av handlaga robust papir, sydd i midten til små hefte. Dei ber preg av at dei ikkje har vore mykje brukt, det er lite slitasje på t.d. papirkantane. Manuskripta og resten av arkivet er pakka inn i syrefrie legg og omslag som igjen er oppbevarte i solide eskar. Dei står i magasin med optimale klimatilhøve. Oppbevaringa skjer i samråd med NBs konserveringseksperter.

Bibliografi/Utvalde bøker om Ivar Aasen basert på hans arbeid

Askedal, John Ole & Ann-Berit Aarnes Breder, red.: *Ivar Aasen. Vandreren og veiviseren*, 2002.

Bondevik, Jarle, Nes, Oddvar & Aarset, Terje, red.: *Nammesamlingar av Ivar Aasen*, 1996.

Bondevik, Jarle, Nes, Oddvar & Aarset, Terje, red.: *Målsamlingar 1862-1883 av Ivar Aasen*, 2002.

Djupedal, Reidar: *Symra: og andre dikt*, 1963.

Djupedal, Reidar: *Brev og dagbøker*, 3 bd., 1957-1960.

Eskeland, Ivar, red.: *Halvtanna hundreår med Ivar Aasen*, 1964.

Kruken, Kristoffer & Aarset, Terje, red.: *Norsk Ordbog. Med dansk Forklaring*, 2003.
Kruken, Kristoffer & Aarset, Terje, red.: *Ordbog over det norske Folkesprog*, 1997.
Myhren, Magne, red.: *Ei bok om Ivar Aasen : språkgranskaren og målreisaren*, 1975.
Liestøl, Knut: *Ivar Aasen*, 1963.
Venås, Kjell: *Då tida var fullkomen: Ivar Aasen*, 1996.
Walton, Stephen J.: *Ivar Aasens kropp*, 1996.
Aarset, Terje, red.: *Det norske Folkesprogs Grammatik*, 1996.
Aasen, Ivar (med etterord av Kjell Venås): Skrifter i samling, 3 bd. samla i eitt band, 3. utg. 1996,

Referansar

Jarle Bondevik, professor ved nordisk institutt, UiB.

E-post: Jarle.Bondevik@nor.uib.no

Telefon: +47 55 58 24 28

Besøksadresse: HF-bygget, Sydneplassen 7

Kristoffer Kruken, professor i namnegransking ved Institutt for lingvistiske og nordiske studium, UiO.

E-post: kristoffer.kruken@iln.uio.no

Telefon +47-22854798

Faks +47-22854381

Besøksadresse: Gaustadalléen 25, 2. etg., 0373 OSLO

Oddvar Nes, professor emeritus i nordisk språkvitskap, UiB.

E-post: Oddvar.Nes@lle.uib.no

Telefon: 56 14 10 92

Adresse: Storevardsbrekka 31, 5305 Florvåg

Kjell Venås, professor emeritus i nordisk språkvitskap, UiO.

Telefon: +47 22 27 37 22 (ev. 906 58 364)

Adresse: Terrasseveien 104, 0682 Oslo

Terje Aarset, førsteamanuensis ved Høgskulen i Volda.

E-post: taa@hivolda.no

Telefon: +47 70 07 51 39

Faks: +47 70 07 50 54

Besøksadresse: Joplassvegen 11, 6101 Volda/Kontor: Berte Kanutte 211

4. GRUNNGJEVING FOR INNSKRIVING AV DOKUMENTA I NOREGS DOKUMENTARV

Manuskripta er autentiske, og har gått direkte frå dødsbuett til Universitetsbiblioteket hausten 1896. Dei er Aasens handskrivne originalar. Arkivet er unikt og uerstatteleg.

Dei nominerte manuskripta representerer arkivet etter ein svært viktig person i norsk historie.

Ivar Aasen er grunnleggjaren av norsk dialektologi, leksikografi og norsk språkvitskap.

Store Norske Leksikon (http://snl.no/nbl_biografi/Ivar_Aasen/utdypning): Ivar Aasen "kan karakteriserast som den største språkforskaren Noreg har fostra og kan også seiast å ha grunnlagt norsk dialektologi. Det danske Rasmus Rask og tyskarane Franz Bopp og Jacob

Grimm var for etableringa og utviklinga av den jamførande språkvitskapen i samtida, var Aasen for den jamførande målførevitskapen”.

Som grunnleggjaren av landsmålet, seinare nynorsk, er Ivar Aasen ein av dei viktigaste aktørane i etableringa av eit norsk nasjonalmedvit på 1800-talet. Hans mål var å skape eit skriftspråk *nedafrå*, basert på bondens daglege språk; han skapte ”et almindelig og ægte norsk Skriftsprog” basert på dialektundersøkingar. Arbeidet hans førte ikkje berre til ein opphissa språkdebatt som varte i fleire generasjonar, men hadde òg ein sterk politisk appell i synet på kva som eigentleg kunne kallast *norsk*. Sjølv om Aasen arbeidde som vitskapsmann, var saka hans politisk og nasjonal. Debatten han utløyste tidleg på 1850-talet ved offentleg å lansere tanken om eit eige norsk skriftspråk, er framleis ikkje over.

Tematisk får dei nominerte dokumenta representere det norske språkbyggingsprosjektet til Ivar Aasen, og markerer startpunktet på den situasjonen vi har i dag med to offisielle skriftspråk i Noreg.

Grammatikkmanuskripta spesielt, og heile arkivet etter Ivar Aasen generelt, har ein stor kulturell verdi som framleis er med på å definere kva som er og har vore norsk språk og norsk språkvitskap.

Nasjonalbiblioteket sitt arkiv etter Ivar Aasen er uvanleg av di det er tilnærma komplett, noko som er sjeldan i arkivsamanheng. Herifrå er det altså trekt ut manuskripta til Sunnmørs-grammatikken og manuskriptet til *Det norske Folkesprogs Grammatikk* for nominasjonen. Desse tre manuskripta står i ei særstilling. Sunnmørs-grammatikken (manuskript 1 og 2) var den første moderne vitskapelege utgreiinga om ein norsk dialekt og er eit viktig forarbeid til den store grammatikken, eitt av hans to hovudverk (manuskript 3). I tillegg til det faglege verdet skil dei seg fysisk ut i mengda av lause blad, lappar og manuskriptfragment i det store arkivet - ved å vere fullstendige.

Sunnmørs-grammatikken er Aasens første vitskapelege verk, og manuskripta i Nasjonalbiblioteket viser på ein imponerende måte korleis han arbeidde i den tidlegaste forskingsfasen. I og med at Nasjonalbiblioteket eig to utkast som følgjer på kvarandre, utgjer manuskripta ei eining i seg sjølv og bør nominerast samla.

Manuskriptet til *Det norske Folkesprogs Grammatikk* er på si side eineståande av di det er det fullstendige manuskriptet (med berre få avvik frå den trykte versjonen) til eitt av Aasen mest kjende og viktigaste verk, ein deskriptiv grammatikk, som i 1864 blei fylgt av den normative “Norsk Grammatikk”, den såkalla Aasen-norma, som førte til bitter språkstrid. Manuskriptet til *Det norske Folkesprogs Grammatik* er også eit naturleg tredje ledd i manuskriptutvalet ved å vere kroninga av Aasen sitt tidlegaste vitskapelege arbeid. Alle tre manuskripta er i god stand og gjev eit sterkt inntrykk av korleis Aasen arbeidde: grundig og presist. På same måte tok han vare på papira sine for ettertida.

5. JURIDISKE TILHØVE

Nasjonalbiblioteket eig dei nominerte dokumenta, og forvaltar dei. Manuskripta er fritt tilgjengelege på Nasjonalbiblioteket sin Spesiallesesal. Ivar Aasen døydde i 1896, og materialet, og det er slik sett ikkje knytt opphavsrettslege rettar til det.

Nasjonalbiblioteket har det administrative ansvaret for dokumenta.

6. BEVARINGSPLAN

Bevaringa av dokumenta blir kommentert under sams innleiing.

Aasen-arkivet er førebels ikkje digitalisert, og mangfaldet og storleiken til arkivet gjer at dette krev grundig førebuing. Utvalde delar av arkivet, i første rekkje dei nominerte grammatikk-manuskripta, er derimot klargjorde for digitalisering og er prioriterte i samband med NBs generelle digitaliseringsplan og i samband med Ivar Aasens 200-årsjubileum i 2013.

B. TILLEGSINFORMASJON

UTTALER FRÅ REFERANSANE

Kristoffer Kruken om Ivar Aasen:

”Ivar Aasen er først og fremst pioneren i norsk dialektologi, leksikografi og målreising, men han gjorde òg eit banebrytande arbeid med norske personnamn og norsk namnetradisjon. Boka ”Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne” (1878) er framleis den store klassikaren i vår namnelitteratur. Boka byggjer på eit omfattande munnleg tilfang — samla på dialektreisene i 1840-åra — og på sentrale skriftlege kjelder fram til folketeljinga i 1865, og gir eit eineståande innblikk i norsk namnebruk, med hovudvekta på tilfanget i første halvdel av 1800-talet. Den fremste styrken i boka er opplysningane om utbreiing og uttale i alle delar av landet, med nøyaktig geografisk plassering av dei ulike namneformene. Ein slik dokumentasjon finst ingen andre stader, og kan ikkje gjenskapast i ettertid. Kjeldeverdien er derfor unik og set Aasens innsats i ei særstilling. Aasens samtidige i personnamngranskinga, historikaren P.A. Munch, leverte også svært verdifulle utgreiingar (1849, 1854 og 1857), men nesten alt det han har om levande norsk namnebruk, er henta frå tidlege artiklar av Aasen (1854, 1855). Det understrekar enn meir Aasens pionergjerning. Store delar av Aasens bakgrunnsstoff til ”Norsk Navnebog”, med tillegg av mange seinare notat, ligg i arkivet på Nasjonalbiblioteket. Samlinga fortener både det beste vern og den høgste vørndnad som kan bli eit vitskapleg materiale til del.”

Kjell Venås om Ivar Aasen:

”Ivar Aasen la eit viktig grunnlag for å skjønna samanhangen mellom det gamle og det nye Noreg. Det han hadde samla, gav samstundes grunnlag for å laga eit nytt skriftmål bygt på dei norske dialektane. Det vart fyrst kalla landsmål, men heiter i dag nynorsk. Det namnet seier noko om den åndelege arven som granskaren Ivar Aasen har gjeve til verda. Bøkene og alle skriftene hans bygde på det han hadde samla gjennom eit langt liv. Arkivet etter han er ei kjelde vi framleis kan ause av. Det er ein del av arven vi ber med oss til framtida.”

Terje Aarset om Ivar Aasen (støtt av Jarle Bondevik og Oddvar Nes):

”Ivar Aasen (1813–96) er grunnleggjaren av norsk målføregransking, norsk grammatikk og norsk leksikografi. Han var også ein pioner innanfor studiet av norske ordtøke (jf. *Norske Ordsprog*, 1856/1881) og norsk personnamngransking (jf. *Norsk Navnebog* 1878), og han grunnla den nynorske litteraturen (jf. *Ervingen* 1855 og *Symra* 1863). I åra 1842 til 1847 gjorde Ivar Aasen ei rekkje innsamlingsferder i Sør-Noreg, Trøndelag og delar av Nord-Noreg. Det første resultatet av dette arbeidet var *Det norske Folkesprogs Grammatik* (1848) og *Ordbog over det norske Folkesprog* (1850). Seinare gjorde Aasen årlege innsamlingsferder fram til 1869. Det nye tilfanget la grunnlaget for nye utgåver av grammatikken og ordboka: *Norsk grammatik* (1864) og *Norsk Ordbog* (1873), som er standardverk for alle som studerer norsk språk.

Ivar Aasen gjorde også nokre innsamlingsferder seinare, den siste i 1883. Tilfanget frå alle desse ferdene og materialet i samband med dei mange bøkene Aasen gav ut (ein stad mellom 10 000 og 15 000 sider) kom til Universitetsbiblioteket i Kristiania i mars 1898. Dette eineståande arkivet er i svært god stand og er ei umåteleg viktig kjelde for studiet av norsk språk.”

Nominasjon 4 fra Nasjonalbiblioteket

Ludvig Mathias Lindeman: Opptegnelser fra Valdres, Gudbrandsdalen, Meldalen, sommeren 1848

A. Grunnleggende informasjon

1. SAMMENDRAG

Ludvig Mathias Lindemans opptegnelser av norske folketoner representerte et svært viktig dokumentasjonsarbeid på 1800-tallet. Uten denne innsatsen ville mengden overlevert tradisjonsmusikk vært vesentlig mindre, og kunnskapen om den tilsvarende mer begrenset. Lindeman dannet skole, og andre fortsatte med lignende innsamling etter Lindemans mønster. Like viktig er den virkningshistorien som Lindeman innsats fikk. Hans opptegnelser fikk stor betydning som kildegrunnlag for norske komponister, med Edvard Grieg og Johan Svendsen som gode eksempler. Slik kunne den norske kunstmusikken utvikles videre på den norske folkemusikkens grunn. I nyere tid har Lindemans oppskrifter vist seg å være en gullgrube for norske folkemusikere og jazzkomponister.

Lindemans opptegnelser er i dag viktige som kilde for musikkforskere, ikke minst fordi hans åpenhet overfor hva han hørte av tonale og rytmiske eiendommeligheter gjorde at hans oppskrifter fikk betydelig kildeverdi når det gjelder våre muligheter til å få innblikk i et materiale fra en tid hvor lydopptak ikke fantes.

Lindemans kulturhistoriske betydning gikk lenger enn det rent musikkhistoriske, for hans innsamlingsarbeid føyde seg inn i det nasjonsbyggende prosjektet på 1800-tallet, da ikke bare musikk, men språk, eventyr og folkeminne ble registrert for bl.a. å gjennom vår historie definere vår identitet, og det nye Norge. I dette nasjonsbyggende prosjektet spilte Lindeman en viktig rolle.

Nasjonalbiblioteket har her valgt å nominere én avgrenset del av vårt omfattende og heterogene Lindeman-arkiv. Vi har valgt opptegnelsene fra den første innsamlerferden Lindeman gjorde, sommeren 1848. Vi nominerer både noteoppskriftene og tekstoppskriftene. Denne delsamlingen får representere hele Lindemans store innsamlingsvirksomhet. Den markerer begynnelsen på denne aktiviteten, og den etablerer den metodikken Lindeman siden gjorde tilsvarende arbeid etter. Samlingen består av 319 manuskriptsider, derav 82 sider noteopptegnelser og 237 sider tekstmanuskript.

2. OPPLYSNING OM SØKER

Nasjonalbiblioteket nominerer dokumentene.

Se ellers felles forside.

Fagkontakt: Forskingsbibliotekar Øyvind Norheim, oyvind.norheim@nb.no

3. IDENTIFIKASJON OG BESKRIVELSE AV DOKUMENTENE

Fullstendig navn og identifikasjonsdetaljer (plassering)

Ludvig Mathias Lindeman: *Opptegnelser fra Valdres, Gudbrandsdalen, Meldalen sommeren 1848.*

Samling av folketoneoppskrifter. Musikkmanuskripter i Nasjonalbibliotekets musikkksamling. Katalogsignatur: Mus.ms. 6846–6850. I tillegg til noteoppskriftene finnes det også tekstoppskrifter til enkelte av visene, leikene, reglene og salmene i Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling under signaturene Ms.8° 1740 og Ms.fol. 2128. Enkelte tekster er også oppbevart i Norsk folkeminnesamling ved Universitetet i Oslo, men disse vil ikke bli foreslått inkludert i denne nominasjonen.

Beskrivelse av dokumentene

Beskrivelse og beholdning

Samlingen består av løse ark (som oftest bifolia) beskrevet med blekk eller blyant. Så vidt vi vet, er alle Lindemans noteoppskrifter fra samlerferden i 1848 bevart slik han selv etterlot seg dem. Opprinnelig har det ganske sikkert også eksistert kladder eller såkalte ”feltoppteignelser”. Det vi i dag har bevart av noteoppskrifter er i alt vesentlig Lindemans egne renskrifter. Når det gjelder omfang m.v. vises det til vedlagte utskrift av registreringsdetaljene i Nasjonalbibliotekets håndskriftkatalog *Hanske*.

Bibliografiske detaljer og registreringsdetaljer

Detaljert innholdsoversikt finnes i Nasjonalbibliotekets protokoll over musikkmanuskripter samt i Øystein Gaukstad: ”Ludvig Mathias Lindeman. Bibliografi II”. I: *Ludvig Mathias Lindemans samling av norske folkeviser og religiøse folketoner. 1: Tekster* (Oslo 1997), s. 139–143.

Opprinnelse

Noteoppskriftene er gave fra Lindeman-familien 1965 til Norsk musikkksamling, Universitetsbiblioteket i Oslo formidlet av O.M. Sandvik. Tekstoppskriftene i Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling er dels gave fra Trygve Lindeman 1952 (Ms.8° 1740), dels registrert 1955 som ”eldre tilvekst” (Ms.fol. 2128), men er sannsynligvis kommet sammen med andre donasjoner fra Lindeman-familien.

Fysisk tilstand/konserveringstilstand og oppbevaringsforhold

Det vises til egen rapport fra konservator. Se Del B, 4.

Visuell dokumentasjon

Faksimile av Mus.ms. 6847–6850 er utgitt i Ludvig Mathias Lindeman: *Norske folkeviser og religiøse folketoner. 2: Noter. Etter originalmanuskriptene i Norsk Musikkksamling, UBO* (Oslo 2001), s. 7–62. Tekstene til folketoneoppskriftene er trykt (i transkribert form) i Øystein Gaukstad: *Ludvig Mathias Lindemans samling av norske folkeviser og religiøse folketoner. 1: Tekster* (Oslo 1997), s. 352–442.

Bibliografi

Et lite utvalg av litteratur som bl.a. behandler denne samlingen:

L.M. Lindeman: ”Indberetning fra Ludv. M. Lindeman om den af ham i Maanederne Juli og August 1848 med offentlig Stipendium foretagne Reise for at optegne Folkemelodier”. I: *Tradisjonsinnsamling på 1800-talet. Stipendmeldingar frå P. Chr. Asbjørnsen, J. Moe, L. Lindeman, S. Bugge, M. Moe* (Oslo 1964), s. 89–123

O.M. Sandvik: *Kingo-tona. Ludv. M. Lindemans optegnelser i Valdres 1848* (Oslo 1941)

O.M. Sandvik: *Ludv. M. Lindeman og folkemelodien. En kildestudie* (Oslo 1950)

Øystein Gaukstad: ”Med Ludvig Mathias Lindeman på vandring i Valdres for snart 150 år siden”. I: *Årbok for Valdres*. 1994, s. 188–198

Øystein Gaukstad: ”Andris E. Vang og andre valdriser”. I: *Ludvig Mathias Lindemans samling av norske folkeviser og religiøse folketoner. 1: Tekster* (Oslo 1997), s. 11–24

Olav Gullik Bø (red.): *Arvegull. Andris Vang og livsverket hans* (Fagernes 1995)

Referanser

Velle Espeland, leder, Norsk visearkiv (uttalelse vedlagt)

Harald Herresthal, professor, Norges musikkhøgskole

Tellef Kvifte, professor, Institutt for musikkvitenskap, Universitetet i Oslo (uttalelse vedlagt)

4. BEGRUNNELSE

Dokumentene har helt eller delvis vært benyttet og beskrevet i mange sammenhenger (se bl.a. bibliografien), og autentisiteten er uomtvistelig.

L.M. Lindemans reise til Valdres, Vågå og Meldal i 1848 er starten på den systematiske innsamlingen av folketoner i Norge. Reisen til Valdres ble innledningen til Lindemans livslange arbeid med å skrive opp folketoner som ganske snart skulle bli en uvurderlig kildesamling for en lang rekke norske komponister med Edvard Grieg og Johan Svendsen i spissen. Etter hvert ble hans rike materiale også en gullgrube for norske folkemusikere og jazzmusikere. I tillegg har Lindemans samlinger utgjort et viktig kildemateriale for musikkforskere, ikke minst fordi hans åpenhet overfor hva han hørte av tonale og rytmiske eiendommeligheter gjorde at hans oppskrifter fikk betydelig kildeverdi når det gjelder våre muligheter til å få innblikk i et materiale fra en tid hvor lydopptak ikke engang var en fjern drøm.

På et tidspunkt hvor det opplevdes som viktig å finne frem til en norsk, nasjonal egenart — så å si ”den norske folkesjelen” — definert gjennom kulturytringer som ”lå slumrende i folkedypet”, var innsamlingen av folkeviser, eventyr, sagn og folketoner et nasjonalt prosjekt som hadde som et av sine viktige mål å skulle dokumentere arven tilbake til ”hedenold”. I første rekke blant de etter hvert mange granskere og kulturpersonligheter som sto i spissen for disse nasjonale innsamlingsprosjektene, finner vi menn — det var nesten alltid menn på denne tiden — som M.B. Landstad, Jørgen Moe, Sophus Bugge og Ludvig Mathias Lindeman. Og innsamlingen skjedde blant mennesker som ofte satt inne med store forråd av kulturminner, og som i mange tilfeller også skjønnte betydningen av det kulturgodset de forvaltet og derfor var villige til å gi det videre. En slik kilde var nettopp en av dem som Lindeman besøkte sommeren 1848 i Valdres: Andris Eivindsson Vang (1795–1877). Men også andre viktige kilder ga Lindeman verdifulle bidrag på denne samlerferden. Bl.a. skrev han opp en rekke langeleikslåtter etter fremragende instrumentalister som Ingri Garthus Rustebakke og Ragnhild Viken.

Dokumentene er unike, og de er en svært viktig kilde til norsk tradisjonsmusikk. Uten Lindemans innsamlerinnsats ville mye av denne musikken trolig gått tapt. Tekstene er integrerte med musikken, men har også selvstendig verdi som kilde til norsk folkelitteratur og språkhistorie.

5. JURIDISKE FORHOLD

Dokumentene eies av Nasjonalbiblioteket, forvaltes av Nasjonalbiblioteket og er fritt tilgjengelige for offentligheten på Nasjonalbibliotekets spesiallesesal. Det i dag er ingen opphavsrett knyttet til dokumentene.

6. BEVARINGSPLAN

Bevaringen av dokumentene blir kommentert under felles innledning. Det må også legges til at materialet etter Lindeman nå er prioritert under Musikkarvprosjektet, slik at det blir nå registrert i den elektroniske katalogen HANSKE, og prioriterte deler av det vil digitaliseres fram mot Lindeman-jubileet i 2012.

B. UTFYLLENDE OPPLYSNINGER

1. Uttalelser fra referansene

”Ludvig Mathias Lindeman var vår første store folkemusikksamler. Fra 1840 til 1874 skrev han opp ca. 3000 melodier og sørget for å få utgitt en stor del av dem. I M.B. Landstads *Norske Folkeviser* fra 1853 redigerte han melodibilaget, og disse melodiene kom til å bli våre best kjente folkemelodier. De 12 heftene med *Ældre og nyere Norske Fjeldmelodier Samlede og bearbejdede for Pianoforte* (1853 – 1867) ble godt i mottatt og inspirerte musikere, sangere og komponister. Vi kan trygt si at Lindemans samling av folkemelodier spilte samme rolle for norsk musikk som Asbjørnsen og Moes eventyr spilte for utviklingen av et norsk bokmål.”

Velle Espeland
Norsk visearkiv

”Lindemans opptegnelser av folkemusikkmateriale utgjør en kjerne i norsk folkekultur. Ikke bare representerer hans store samling verdifull informasjon om musikalsk praksis i norske bygder på den tiden, men hans arbeid var en viktig faktor i selve definisjonen av norsk folkemusikk og hva den skulle komme til å stå for i de følgende 150 år. Særlig samlingen etter ferden i 1848 er sentral i denne sammenheng, og må sies å være en svært viktig del av norsk kulturarv.”

Tellef Kvifte
professor
Institutt for musikkvitenskap,
Universitetet i Oslo

”I 1848 fikk L.M. Lindeman økonomisk støtte fra universitetet i Oslo til å reise til flere norske fjellbygder for å samle inn folkemusikk. Det var åtte år siden han hadde gitt ut sin første samling. Resultatet ble denne gang 86 salmemelodier og 83 verdslige melodier. Lindemans innsamlingsreiser ble av største betydning for nasjonalromantiske komponister som Edvard Grieg, Johan Svendsen og utallige andre. Det som gjorde at samlingen fra 1848 står i en særstilling som musikkarv, er Lindemans omhyggelige redegjørelse for taktartene, tonaliteten

og melodienes rytmiske og intervallmessige eiendommeligheter. Med det som utgangspunkt er det mulig for dagens folkemusikere å gjenopplive og fremføre den glemte toneskatten på en tilnærmet autentisk måte.”

Harald Harresthal
Professor
Norges musikkhøgskole

2. Gaukstads bibliografi over Lindemannoppskriftene i musikkamlingen

Fra Øystein Gaukstad: ”Ludvig Mathias Lindeman. Bibliografi II”. I: *Ludvig Mathias Lindemans samling av norske folkeviser og religiøse folketoner. 1: Tekster* (Oslo 1997), s. 139–143.

[300] Valdriske Psælmøtona aat Kingos Psælmøbok el Kyrkjibok. 54 Melodier, siden forøget med 32, altsaa ialt 86 Melodier. Mus ms 6847:577. 10 bl.

[300a] [5 Kingotona fra Meldalen. Opptegnet sommeren 1848.] Mus ms 6848:577. 2 bl.

[300b] 3 gamle Salmetoner fra Meldalen [300a] nr. 1, 3, 4. Samlede og harmoniserede [for Piano]. [Ukjent noteskrift.] Mus ms 5035:448. Bl.

[300c] Kingo-tona. Ludv. M. Lindemans optegnelser i Valdres 1848. Med innledning og analyse av O.M. Sandvik. Oslo 1941. XXXII, 42 s. (Også trykt i Norsk musikkgranskning. Årbok 1938 s. 68-74 + melodibilag s. 1-12, 1939 s. 53-59 + melodibilag s. 13-42.)

[301] Smaastubba. 1: Ein Døt el Samling utaa gamla Viso. Ialt 45 Melodier. 2: Visø-Stubba o Stubbø-Laatta fraa Valdris, o Joløleik. Ialt 37 Melodier. 3: Laatta aat Langhørpun el Langleike, mæ derte høirandø Førtællinga el Ræglo o Rispo. Ialt 14 Melodier. 4: Brulaatta, Lualaatta, Bondølaatta el Hallinga, o Springlaatta fraa Valdris o ara Fjældbygd. Ialt 18 Melodier. [Nr. 1-79 og 90-115 fra Valdres, nr. 80-89 fra Vågå.] Mus ms 6849:577. 23 bl.

[301a] [Tekster til nr. 43-88, 108, 116. Med mange overstrykninger og rettelser.] UBO ms 8° 1740. 103 s.

[301b] [Tekst til nr.] 43-45, 56, 58. UBO ms f° 2128. 23 s.

[301c] [Tekst til nr.] 4, 5, 8, 9, 11-14, 20, 27. UBO ms f° 2128/5. 8 s.

[301d] [Tekst til nr.] 1-60. [Til de fleste nr. bare ett vers. Bare delvis Lindemans håndskrift.] UBO ms f° 2128. 36 s.

[301e] [Tekst til] Julerægel: Stat op St. Simon [var. av nr. 103], Livørslaten (= [504] 578), Aa kvæa i Gryta [var. av nr. 100], Lyster Ungersvend (= [302] 18), Gaa ut paa Frieri. UBO ms f° 2128. 6 s.

[302] Anhang til Valdriske Viser, [39 melodier opptegnet etter Andris Vang vinteren 1848-49.] Mus ms 6850:577. 5 bl.

[302a] [Tekster til nr. 1-4.] UBO ms f° 2128. 5 s.

3. Lindeman-manuskripter i Håndskriftsamlingens katalog Hanske

L.M. Lindemans opptegnelser fra Valdres, Gudbrandsdalen og Meldal sommeren 1848
Utskrift fra Nasjonalbibliotekets database Hanske

- Mus.ms. 6846 Ludvig Mathias Lindeman: [Opptegnelser fra Valdres, Gudbrandsdalen, Meldalen. Sommeren 1848]. Oversikt over nedtegnelser av folkemusikk. 3 bl. Med blekk. Tilføyelser med blyant. For innhold, se protokoll. Eske 577. Digfil: DokID: 186759.
- Mus.ms. 6847 Ludvig Mathias Lindeman: "Kingos Psalmebog". [Valdriske Psælmøtona aat Kingos Psælmøbok el Kjyrkjibok]. Innhold: 54 melodier, siden forøket med 32, altså ialt 86 melodier. Opptegnelser fra Valdres sommeren 1848 etter Andris E. Vang og Klocker Bøe. 10 bl. Nr. 1-128 med blekk, nr. 129-280 med blyant. For nærmere innhold, se protokoll. Se også Gaukstads bibliografi, nr. 300. Eske 577. Digfil: DokID: 186768.
- Mus.ms. 6848 Ludvig Mathias Lindeman: [Kingos Psalmebog]. Innhold: 5 melodier fra Meldalen, opptegnet sommeren 1848. 2 bl. Med blyant. For nærmere innhold, se protokoll. Se også Gaukstads bibliografi, nr. 300a. Eske 577. Digfil: DokID: 186780.
- Mus.ms. 6849 Ludvig Mathias Lindeman: "Smaastubba". Opptegnelser fra Valdres og Gudbrandsdalen sommeren 1848. Innhold: 1. Ein Døt el Samling utaa gamla Viso. Ialt 45 Melodier. 2. Visø-Stubba o Stubbø-Laatta fraa Valdris, o Joleleik. Ialt 37 melodier. 3. Laatta aat Langhørpun el Langleike. Ialt 14 melodier. 4. Brulaatta, Lualaatta, Bondølaatta el Hallinga, o Springlaatta fraa Valdris o ara Fjeldbygde. Ialt 18 Melodier. [Nr. 1-79 og 90-115 fra Valdres, nr. 80-89 fra Vågå.] 23 bl. Med forskjellig blekk. For nærmere innhold, se protokoll. Se også Gaukstads bibliografi, nr. 301. Eske 577. Digfil: DokID: 187164.
- Mus.ms. 6849: a [Ludvig Mathias Lindeman:] "En Konge hersked i Østerdal". 2 s. Med blekk, tilføyelser med blyant. [Opptegnet etter] "Andersen, Ringerige". Eske 577. Se også Mus.ms. 6849, nr. 59. Digfil: DokID: 187165.
- Mus.ms. 6850 Ludvig Mathias Lindeman: [Smaastubba]. "Anhang til Valdriske Viser". Innhold: 29 melodier opptegnet etter Andris Vang 1848, nr. 1-29. 5 bl. Med blekk, tilføyelser med blyant. For nærmere innhold, se protokoll. Se også Gaukstads bibliografi, nr. 302. Eske 577. Digfil: DokID: 187167.

4. Konservatorrapport

Vedr. musikkmanuskripter av Lindeman ca 1848

Her følger tilstandsvurderinger av materialet.

Mus.Ms 6850 Lindeman, "Anhang..."

Papiret: Håndlaget, riflet skrivepapir med en del av et vannmerke med

monogram "G&..." synlig i kanten. Flere blad brettet i to. Størrelse: 22,5 x 27,5 cm brettet. Skrift: Håndtegnete notelinjer, noter og tekst skrevet med brunt blekk, sort blekk og blyanttilføyelser. Papir fra samme mølle er også brukt til Mus.Ms. 6849 (vannmerke monogram "...H" og Mus.Ms. 6847 (vannmerke monogram "G&..."))

Tilstand

En del av det første og femte blad er vannskadet men teksten fortsatt er lesbart. Papiret litt tilsmusset, svakt gulnet om med noen få mindre flekker. Ellers er dokumentet i god stand.

Oppbevaring

Oppbevares i syrefritt legg, mappe og eske i klimatisert magasin.

Mus.Ms 6849a Lindeman, "En Konge hersked..."

Papiret: Håndlaget, kraftig velin tegnepapir. Størrelse: 13,1 x 17,5 cm klippet ut fra et større blad. Skrift: Håndtegnete notelinjer, noter og tekst skrevet med brunt blekk, sort blekk og blyanttilføyelser. Anmerkninger i rød fargestift.

Tilstand

Papiret litt tilsmusset, svakt gulnet om med noen få mindre flekker. Ellers er dokumentet i god stand.

Oppbevaring

Oppbevares i syrefritt legg, mappe og eske i klimatisert magasin.

Mus.Ms 6849 Lindeman, "Smaastubba..."

Består av fem deler og to typer papir (a og b)

A papiret: Håndlaget, riflet skrivepapir med en del av et vannmerke med monogram "...H" synlig i kanten. Flere blad brettet i to. Størrelse del 1: 25,5 x 27,5 cm brettet, del 2. heftet 8 blad 11,2 x 13,5. Skrift: Håndtegnete notelinjer, noter og tekst skrevet med brunt blekk, sort blekk og blyanttilføyelser. Papir fra samme mølle er også brukt til Mus.Ms. 6850 (vannmerke monogram "G&..." og Mus.Ms. 6847 (vannmerke monogram "G&..."))

Tilstand

Del 1 og 5 vannskade førte til at deler av skriften gikk i oppløsning men teksten fortsatt er lesbart. Papiret litt tilsmusset, svakt gulnet om med noen få mindre flekker. Ellers er dokumentet i god stand.

B papiret: Håndlaget, lysegult, riflet skrivepapir med vannmerke "D & C BLAUW". Del 3. bladet brettet i midten bærer spor av innbinding (hull fra hefting i midten). Størrelse 14,9 x 23,5 cm (brettet), del 4. er 21 x 27 cm enkelt blad (også fjernet fra et bind).

Tilstand

Papiret i del 3. er revnet og sprukket i midten, mørk funkskjold i samme område. Både del 3. og 4. er tilsmusset men ellers i god stand.

Oppbevaring

Oppbevares i syrefritt legg, mappe og eske i klimatisert magasin.

Mus.Ms 6848 Lindeman, "Kingos Psalmebok..." 1848

Papiret: Håndlaget, riflet skrivepapir. Størrelse ett blad 22,2 x 27,5 cm brettet. Skrift: teksten og noter skrevet med blyant oppå notelinjer tegnet med blekk.

Tilstand

Papiret litt tilsmusset, svakt gulnet om med noen få mindre flekker. Ellers er

dokumentet i god stand.

Oppbevaring

Oppbevares i syrefritt legg, mappe og eske i klimatisert magasin.

Mus.Ms 6847 Lindeman, "Kingos Psalmebok..." 1848 Valdriske...

Papiret: Håndlaget, riflet skrivepapir med en del av et vannmerke med monogram "G&..." synlig i kanten. Flere blad brettet i to. Størrelse: 22,5 x 27,5 cm brettet. Skrift: Håndtegnete notelinjer, noter og tekst skrevet med brunt blekk, sort blekk og blyant. Papir fra samme mølle er også brukt til Mus.Ms. 6849 (vannmerke monogram "...H" og Mus.Ms. 6847 (vannmerke monogram "G&...")

Tilstand

Papiret er tilsmusset, svakt gulnet om med noen få mindre flekker og smårifter i kantene. Ellers er dokumentet i god stand.

Oppbevaring

Oppbevares i syrefritt legg, mappe og eske i klimatisert magasin.

Nominasjon 5 fra Nasjonalbiblioteket

Album fra konsentrasjonsleirene Natzweiler og Dachau

A. GRUNNLEGGENDE OPPLYSNINGER

1. SAMMENDRAG

Nasjonalbiblioteket nominerer et album med 40 tegninger og akvareller fra konsentrasjonsleirene Natzweiler og Dachau laget av tegneren Rudolf Næss i perioden 1945 - 1947. Tegningene gir informasjon om leirenes oppbygging og innsikt i livet til fangene.

Rudolf Næss ble født i 1914. Han vokste opp i Oslo, men flyttet til Bergen da han var fjorten år. Under krigen deltok han i illegalt arbeid og ble arrestert 25. juni 1942. Han satt arrestert først på Veiten, deretter på Ulven og ble overført til Grini 19. august 1943. 30. september 1943 ble han sendt til Natzweiler. Etter evakueringen av Natzweiler i begynnelsen av september 1944 ble han overført til Dachau, Ottobrunn og Dautmergen og deretter tilbake til Dachau. Rudolf Næss ble berget av de hvite bussene 21. mars 1945. I Bergen fortsatte han arbeidet som illustratør og tegner. Han ble etter hvert ansatt i firmaet Reklametrykk. Umiddelbart etter hjemkomsten skaffet han fotografier fra Natzweiler og detaljert informasjon om leirene. Gjennom egne erindringer fra oppholdet i Natzweiler og med fotografier til støtte for detaljer laget han tegninger og akvareller fra fangelivet. I 1947 gav han bildene til Universitetsbiblioteket i Oslo. Bildene er publisert med kommentarer på det norske nettstedet for informasjon om konsentrasjonsleiren Natzweiler-Struthof.

Vi ønsker å nominere dette albumet som et uttrykk for skjebnen og erfaringene til alle de norske fangene i tysk krigsfangenskap under andre verdenskrig. Det er mange som har delt erfaringene de gjorde i leirene i form av biografier og minnebøker. Det spesielle med Rudolf Næss' album er at minner og erfaringer fra leirene ikke er oversatt til ord men formidles direkte, følelsesmessig og sterkt med en serie bilder. Albumet er et viktig tidsvitne til dette triste kapitlet i norsk historie, og har et stort formidlingspotensial.

2. OPPLYSNING OM SØKER

Nasjonalbiblioteket nominerer dokumentet.

Se ellers felles forside.

Fagkontakt: Forskingsbibliotekar Bente Lavold, bente.lavold@nb.no

3. IDENTIFIKASJON OG BESKRIVELSE AV DOKUMENTET

Tittelen på albumet er *NN under SS*. Albumet er oppbevart i Norsk Krigstrykksamling, en av de tematiske specialsamlingene i Nasjonalbiblioteket. Krigstrykksamlingen inneholder dokumenter og bilder med tilknytning til krigen i Norge 1940-1945. Her er det materiale fra den norske motstandskampen i Norge og i utlandet og fra NS-regjeringen og den tyske okkupasjonsmakten. I tillegg til trykte bøker, brosjyrer, plakater og postkort inneholder samlingen enkeltfotografier, fotoalbum og album med kunstnerisk materiale. Nasjonalbiblioteket har både Joachim Grøgaards album med tegninger fra Grini og Rudolf Næss sitt album med tegninger fra Natzweiler og Dachau i sine samlinger. Samlingen med fotografier og album i Krigstrykksamlingen er ordnet, men ikke katalogisert.

Beskrivelse av dokumentet

- Ett album med tegninger og akvareller fra konsentrasjonsleirene Natzweiler og Dachau laget av tegneren Rudolf Næss.
- Albumet er laget mellom 1945 og 1947. Det ble gitt til Universitetsbiblioteket av opphavsmannen i 1947.
- Innhold: Tittelside, brev datert 8.7.1950 og 40 stk tegninger, skisser og akvareller montert på sorte albumsider. Største tegning er 24,5 x 32,5 cm. Av de 40 verkene er det 19 akvareller, en skrapet tegning en guasch og et fotografi. Resten er 18 stk tusjtegninger med eller uten tilleggskolorering.

Opplysning om tilgang til dokumentet

Albumet er tilgjengelig for bruk i Nasjonalbibliotekets Spesiallesesal. Det er også tilgjengelig i digital versjon.

Bibliografiske detaljer og registreringsdetaljer

Albumet er ikke katalogisert.

Opprinnelse

Albumet ble utarbeidet av kunstneren selv i perioden 1945-47, og deretter overrakt Universitetsbiblioteket som gave.

Vurdering av materialets fysiske tilstand/konserveringstilstand og oppbevaringsforhold

Konservatorrapport

Album i sort lerret med sort skinnrygg med gullpreget "NN under SS" laget av bokbinder Kjell Kalund (bokbinder på Universitetsbiblioteket frem til 2000)

Innhold: Tittelside, brev datert 8.7.1950 og 40 stk tegninger, skisser og akvareller montert på albumsider. Største tegning er 24,5 x 32,5 cm. Av de 40 verk er det 19 akvareller, en skrapet tegning en guasch og et fotografi. Resten er 18 stk tusjtegninger med eller uten tilleggskolorering.

Tilstand: Albumet er laget flere år etter krigen og er i god stand. De originale albumsidene som er montert inn er i dårligere stand: den sorte pappen er delvis misfarget, flere hjørner er knuste og det finnes rifter i kantene eller hjørner noen steder (blad 19, 31, 35). Et av hjørnene mangler (blad 17). Flere skisser er laget på transparentpapir som har gulnet. En skisse er montert med hjelp av selvklebende tape. Fotografiet forestiller kopi av en tegning er gulnet men det er å regne som av sekundær betydning siden originaltegning befinner seg også i albumet.

Så godt som alle tegninger og akvareller er noe tilsmusset og smitter farger fra motsatt side. Det er lagt inn syrefritt silkepapir mellom albumbladene som forhindrer at mer farge blir slitt på denne måten.

Generelt kan man si at alderen tatt i betraktning er innholdet godt bevart.

Oppbevaring

Albumet oppbevares i klimatisert magasin

Visuell dokumentasjon hvis mulig

Eksempler på innholdet i albumet

Bibliografi

Ottosen, Kristian, *Natt og tåke. Historien om Natzweiler-fangene*. Kristian Ottosen. 4.utg. Oslo : Aschehoug, 2008. 1. utg. 1989.

Nordmenn i fangenskap 1940-1945. Alfabetisk register med innledning av Kristian Ottosen [redaktør] ; [billedredaktør: Arne Knudsen]. 2. utg. Oslo Universitetsforl., 2004. 1. utg. 1995.

Natzweiler : fangebilder / Øystein Sørbye, red. Lysaker: Natzweilergruppen, 2000.

<http://www.natzweiler.info/index.html>

http://www.struthof.fr/fileadmin/MEDIA/Pdf_Ressources/07_Mediatheque/telechargement/ressources/DMPA_exposition_Struthof.pdf

Referanser

Jorunn Sem Fure, Forsker ved Forum for universitetshistorie UIO, E-post j.s.fure@ffu.uio.no

Rolf Hobson, Professor ved Institutt for forsvarstudier, Seksjon for sivil-militære relasjoner. *Telefon: 23 09 59 29, E-post: rolf.hobson@ifs.mil.no*

Hanne Sophie Greve, Lagmann i Gulating lagmannsrett, Stifter av de norske Natzweilerfangenes vennekrets i Strasbourg. Tlf.: 55237138, E-post hanne.sophie.greve@domstolen.no

Aage Ingebretsen, Tidligere leder i Natzweilergruppens styre og rettighetshaver til bruk av bildene, Tlf.:32731177, E-post aajoste@online.no

4. BEGRUNNELSE FOR INNSKRIVING AV DOKUMENTET I NORGES DOKUMENTARV

Albumet er oppbevart i Nasjonalbibliotekets magasiner etter at det i 1947 ble gitt i gave av opphavsmannen. Det er et autentisk og unikt dokument.

Albumet har stor verdi som tidsvitne om livet i Nacht und Nebel-leirene i Tyskland under andre verdenskrig, og det gir slik dokumentasjon både om en tidsperiode og et sted som er viktige i norsk nyere historie. Det dokumenterer på en representativ måte opplevelsene til de norske krigsfangene. Det er et sjeldent samtidig tidsvitne i den forstand at det formidler informasjon og opplevelser visuelt, og den direkte og følelsesladete kommunikasjonen disse bildene inviterer til, gjør at det har et stort formidlingspotensial. Bildene er da også brukt av det franske forsvarsdepartementet i opplysningsmaterialet om konsentrasjonsleirene 1940-45 og av Natzweilerleirens eget nettsted.

Bildene formidler faktakunnskap som leiroversikter og merkekoder til ulike fangegrupper. Det mest gripende er bildene som i tillegg til å dokumentere fakta anskueliggjør den totale ydmykelsen, den bitende kulden, det umenneskelige og formålsløse slitet, brutal vold og massedød. NN-fangene var kvinner og menn som ble arrestert på grunn av motstandsarbeid mot den tyske okkupasjonsmakten. Nazi-Tyskland var et totalitært regime som sendte politiske motstandere og andre uønskede grupper til konsentrasjonsleirer for at de skulle

pinen, sultes og slites i hjel. Albumet er derfor også en sterk ytring til et regime uten ytringsfrihet, og er som dokument en kraftfull påminnelse om betydningen av ytringsfrihet og menneskerettigheter. Om dokumentet skulle gå tapt, ville nasjonen miste en verdifull kilde til kunnskapen om nordmennenes skjebne i tyske fangeleire under andre verdenskrig. Vi ville også miste et dokument som var resultat av et aktivt og bevisst ønske om å ta ytringsfriheten tilbake etter å ha blitt fratatt den. Andre verdenskrig er en periode som i stor grad har bidratt til å utvikle den norske identiteten og til å bestemme vår internasjonale rolle i etterkrigstida. Dette gjelder ikke minst nordmenns erfaringer i fangeleirene i Tyskland.

5. JURIDISKE FORHOLD

Dokumentet eies av Nasjonalbiblioteket. Bruksretten til albumet tilhører Natzweilerforeningen v/Aage Ingebretsen. Han gir Nasjonalbiblioteket lov til å bruke albumet i forbindelse med Norges dokumentarv. Ingebretsen sier at det var Rudolf Næss ønske at verket hans skulle brukes i slike sammenhenger.

6. BEVARINGSPLAN

Bevaringen av dokumentene blir kommentert under felles innledning.

B. TILLEGGSSOPPLYSNINGER

Uttalelser fra referansen

Jorunn Sem Fure:

”Jeg vil gjerne anbefale Rudolf Næss' album fra Natzweiler og Dachau til Norges Dokumentarv. Det er en verdig kandidat som representerer et unikt visuelt menneskelig vitnesbyrd fra en dramatisk historisk epoke. Ord kommer ofte til kort for å formidle de erfaringer og minner som de overlevende fra slike leire satt igjen med. Tegningene til Næss forteller derfor en viktig historie for ettertiden.”

Nominasjon 6 fra Nasjonalbiblioteket

Filmavisen 1941-1963

A. GRUNNLEGGENDE INFORMASJON

1. SAMMENDRAG

Dokumentsamlingen FILMAVISEN 1941-1963 består av 950 ukerevyer (på engelsk *newsreels*, ingen helt dekkende norsk oversettelse finnes) på film, som dokumenterer landet og nasjonen Norge i levende bilder de siste tjue årene før fjernsynet tok over dette nasjonale ansvaret. Den kronologiske avgrensinga av det nominerte materialet tar sin begynnelse i og med året 1941 da den tyske okkupasjonsmakten tok over norsk filmproduksjon. Filmavisen var slik svaret på et behov okkupasjonsmakten hadde for å fortelle nyhetene på sin måte. Filmavisen fra krigsårene er altså dels sensurerte nyheter, dels propaganda. I 1945 videreførte Norsk film As Filmavisen på redaksjonelt uavhengig grunnlag. Filmavisen opphørte i 1963. NRK fjernsynet hadde da vunnet kampen om å formidle levende nyhetsbilder i Norge.

Målgruppa var kinogjengere landet over.

Innholdet i Filmavisen var nyhets- aktualitetsinnslag på 2-4 minutter. Innslagene dreide seg om norske forhold, og de varierte mellom rene nyhetssaker og mer deskriptive magasinpregete aktualitetssaker. Eksempler er innslag om sport, politikk, kultur, samfunnsbegivenheter og miljørapporter.

De nominerte dokumentene består helt konkret av originalnegativer, lyd og bilde på nitratfilm, og tilsvarende materiale fra etter 1953 på acetatfilm. Videre finnes det visningskopier på nitratfilm og acetatfilm, nyrestaurert film på polyesterfilm, videokopier og digitalisert materiale.

Filmavisen utgjør den viktigste og mest omfattende audiovisuelle kilden til norsk historie i perioden 1941-1963. Virkningshistorien kan ikke overvurderes, for Filmavisen kom til å prege opinionen og den nasjonale selvforståelsen i de viktige krigsårene. Filmavisen bidro til å sveise nasjonen sammen i en felles audiovisuell referanseramme.

2. OPPLYSNING OM SØKER

Nasjonalbiblioteket nominerer dokumentet.

Se ellers felles forside.

Fagkontakt: Forskingsbibliotekar Bent Kvalvik, bent.kvalvik@nb.no

3. IDENTIFISERING OG BESKRIVELSE

Fullstendig navn og identifikasjonsdetaljer

Dokumentsamlingen omtales som Filmavisen 1941-1963.

Beskrivelse

Filmavisen 1941-1963 består av 950 ukerevyer overlevert på originalnegativer, lyd og bilde på nitratfilm, og tilsvarende materiale fra etter 1953 på acetatfilm. Videre finnes det visningskopier på nitratfilm og acetatfilm, nyrestaurert film på polyesterfilm, videokopier og digitalisert materiale. Nasjonalbiblioteket overtok ansvaret for materialet fra Norsk filminstitutt i 2008, og det befinner seg i Nasjonalbibliotekets magasin i Mo i Rana og i Oslo.

Detaljerte opplysninger om hver enkelt filmavis finnes i den elektroniske arkivkatalogen MAVIS.

Opplysning om tilgangen til dokumentene

Foreløpig er det kun utdrag av samlingen som er fritt tilgjengelig på nett. Scanpix, som har overtatt deler av materialet til salg, har kun en smakebit av det fritt ute på sine sider. Dette innebærer at Nasjonalbiblioteket foreløpig kun har bevaringsansvar for dokumentene og ingen rett til offentliggjøring.

Redigerte utgaver av filmavisene, med original lyd, er blitt vist kontinuerlig på norsk fjernsyn (NRK1) siden begynnelsen av 1990-tallet, og Norsk Film AS ga også i 1993 ut ti VHS-kassetter med filmavisstoff 1945-1963, under tittelen *Filmavisen : Norges historie i levende bilder*.

Deler av materialet til Filmavisen 1940-1963 finnes tilgjengelig på nett via Norsk Filminstituttts portal www.filmrommet.no

Det foreligger utlånseksemplarer ved de fleste offentlige bibliotekene av *Filmavisen : Norges historie i levende bilder*. Norsk Film AS (Warner Home Video, 1993.) 10 kassetter, perioden 1945-1963. (VHS).

Opprinnelse

Materialet var opprinnelig oppbevart av Norsk Film As. Etter 1953 da Norsk filminstitutt ble opprettet, ble materialet deponert der. Det er ikke kjent når den enkelte årgang ble deponert. Nitratfilmmaterialet ble overtatt av Nasjonalbiblioteket i 1992, det øvrige i 2008.

Vurdering av materialets fysiske tilstand

Alt av materiale på film blir oppbevart i Nasjonalbibliotekets klimaregulerte og adgangsbegrensede magasiner i Oslo og Mo i Rana. Nitratfilm blir oppbevart i et spesialbygd lager med brannsikre celler.

Hittil er Filmavis-årgangene 1941 og 1942 ferdigrestaurert og årgang 1943 er under arbeid. Generelt er det krigsårgangen (1941-1945) som er i dårligst forfatning og mest arbeidskrevende mht restaurering, da de er til dels mangelfulle og delvis omredigert i ettertid, i tillegg til det teknisk-fysiske forfallet på grunn av elde. Målet er imidlertid at hele denne første perioden av Filmavisen skal være ferdigrestaurert innen 2015.

Visuell dokumentasjon

Lenker til de redigerte utgavene av Filmavisen utgitt på 1990-tallet ligger på Nasjonalbibliotekets sider.

Bibliografi

Forskning. Den tidligste perioden av Filmavisen er forskningsmessig behandlet av Tore Helseth i doktoravhandlingen: *Filmrevy som propaganda : den norske filmrevyen 1941 – 45*. (Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2000.)

Filmavisen som helhet har ennå ikke vært gjenstand for akademisk forskning.

Referanser

Gunnar Iversen, professor ved Institutt for kunst- og medievitenskap, NTNU.

Tlf.: 73591828. e-post: gunnar.iversen@ntnu.no

Forsker bl.a på norsk filmhistorie.

Tore Helseth, professor ved Høgskolen i Lillehammer. Tlf.: 61 28 83 05

e-post: tore.helseth@hil.no Underviser bl.a. film- og fjernsynestetikk

Jan Erik Holst, redaktør Utland, Norsk filminstitutt. Tlf.: 22 47 45 72
e-post: janerik.holst@nfi.no Sentral i norsk filmindustri fra 1970-tallet.

4. BEGRUNNELSE

Autentisiteten i disse dokumentene kan bekreftes av at det foreligger originalnegativ til store deler av materialet, og uerstatteligheten i dem består i at de er enestående i sitt slag i Norge. Materialet er ikke bestandig, og bevaringen av det er slik en utfordring. Både bevaringen og formidlingen av dette materialet avhenger av løpende restaurering og digitalisering.

Filmavisen utgjør den desidert viktigste og mest omfattende audiovisuelle kilden til norsk historie i perioden 1941-1963. Det er dokumentasjon av to viktige tiår i norsk historie.

Produksjonen startet i 1941 under tysk kontroll, men fra 8. mai 1945 tok norske pressefolk over produksjonen, enkelte av dem kom direkte fra tysk fangenskap.

Filmavisen var i årene etter annen verdenskrig et viktig redskap innen folkeopplysning, opinionsdannelse og nasjonsbygging. Som et landsdekkende audiovisuelt nyhetsmedium var den en betydelig bidragsyter til de store fortellingene om krigen og om gjenreisningen av landet etter frigjøringen. Innslagene dreide seg om alt fra nasjonale begivenheter og reportasjer fra dagligliv og yrkesliv i forskjellige landsdeler, til praktiske råd om hushold og hygiene. For første gang i norsk historie ble samtiden systematisk dokumentert gjennom levende bilder. Da Filmavisen opphører i 1963, er det fordi den var utkonkurrert eller gjort overflødig av fjernsynsmediet.

Selv om Filmavisen 1941-1963 primært er en viktig dokumentsamling som kilde til de hendelsene og utviklingene som definerte norgeshistorien i perioden, er dokumentene også mediehistorisk interessante. Filmavisen representerer en overgang mellom de tradisjonelle avisnyhetene og de senere fjernsynsformidlete nyhetene. Kinoen ble i disse tiårene dermed arena for nyhetsformidling. Den narrative metodikken som innenfor rammene av Filmavisen ble utviklet for formidling av nyheter ved hjelp av levende bilder, utgjorde et startpunkt for norsk fjernsynsjournalistikk.

5. JURIDISKE FORHOLD

Filmavisen er fysisk deponert i Nasjonalbiblioteket. Rettighetene eies av tidligere Norsk Film AS, nå Storylines Studios. De har satt bort salg av utdrag av samlingen til Scanpix.

6. BEVARINGSPLAN

Bevaringen av dokumentene blir kommentert under felles innledning. Det er utarbeidet en restaureringsplan for film i Nasjonalbiblioteket, og målet er å ha krigsårgangene av Filmavisen ferdigrestaurert til 2015.

Nominasjon 7 fra Nasjonalbiblioteket

Radioprogram: Norge slår England 2-1 i fotball 1981, Bjørge Lillelien, reporter

A. GRUNNLEGGENDE OPPLYSNINGER

1. SAMMENDRAG

Norge spilte landskamp i fotball mot England på Ullevål 9. september 1981. At det var kvalifiseringskamp for VM i fotball, var viktig, men enda viktigere var det at motstanderen var England, fotballens fødeland. Til da var den mest navngjette internasjonale prestasjonen til norsk fotball at vi slo Tyskland 2-0 i bronsekampen i OL i Berlin 1936. Etter 1981 (og fram til Norge slo Brasil i VM i Marseille 1998) overtok seieren mot England denne rollen. Den sportslige prestasjonen ble lagt merke til også utenlands, men kanskje like stor oppsikt vakte Bjørge Lilleliens melding på lufta rettet til Englands statsminister Maggie Thatcher. I 2002 kåret den britiske avisen The Observer dette klippet som det beste sportskommentarklippet noensinne.

Nasjonalbiblioteket og NRK ønsker å nominere dette radioprogrammet til Norges dokumentarv som en representant for NRK sine radiosportsendinger. Radiosportsendingene fikk et enormt gjennomslag i befolkningen, og bidro til å sveise nasjonen sammen og gi den felles referanserammer. Sportssendingene har også vært viktige når det gjelder å bygge og vedlikeholde nasjonalfølelsen, noe ikke minst dette radiodokumentet er et svært tydelig eksempel på. Det må også pekes på at selv om hendelsen denne radiosendingen dokumenterer i manges øyne er viktig, er mediehendelsen her trolig av større betydning. Det er programmet og ikke landskampen som har festet seg i nordmenns hukommelse. Slik står programmet som et eksempel på hvordan NRK i radio og fjernsynsmediene ikke bare har dokumentert norsk historie, men de skapte også norsk historie.

2. OPPLYSNING OM SØKER

Nasjonalbiblioteket (NB) og Norsk rikskringkasting (NRK) nominerer dokumentet. NRK er også eier av det.

Se ellers felles forside.

Fagkontakt: Seniorrådgiver Karl Erik Andersen, Karl.Erik.Andersen@nb.no

3. IDENTIFIKASJON OG BESKRIVELSE AV DOKUMENTENE

Fullstendig navn og identifikasjonsdetaljer

Norge slår England 2-1 i fotball 1981, Bjørge Lillelien, reporter

Beskrivelse

Beskrivelse og beholdning inkl. katalogopplysninger

Tittel Landskamp i fotball: Norge - England (VM-kvalifisering) (Klipp).

Programleder *Lillelien*, Bjørge + Dalby, Terje

Sendedato 1981-09-09

Opptaksdato 1981-09-09

Varighet 00:33:26

Beskrivelse K796.33 - Fotball (eo) + K099 - Kuriosa

-

VM-kvalifiseringskamp i fotball Norge - England. Ullevål stadion. (Klipp).

1. omgang: Sterkt engelsk press. Unøyaktig norsk spill. Stillestående forsvar.

Åpent norsk mål. Bryan Robson scorer etter 14'. No frispark v. Einar Aas.

Corner v. Tom Lund som skruer ballen inn foran mål der Roger Albertsen scorer

etter 35'. Voldsom jubel. Godt norsk spill. Fullt kaos og slagsmål på den

"engelske" tribunen. Politiet stormer inn. Slagsmål bak det engelske mål. Den

engelske "pøbel" forsøker å bryte ned gjerdet. Samspill mellom Tommy Lund, Arne Larsen Økland og Hallvar Thoresen.

H Thoresen scorer etter 39'. (Bjørge *LILLELIEN* (mv) i ekstase: "Ullevål koker.

Dette er fotballhistorie. Pøbelen herjer på tribunen, det norske laget herjer

på banen"). Sterkt engelsk press de siste min. (*LILLELIEN* (mv): "Vi er med på

et stykke fotballhistorie. Det er århundrets fotballsensasjon. Tom Lund går

forbi engelskmennene som om de var småunger"). Dommeren blåser av 1. omgang.

(14'17")

(*LILLELIEN* (mv): "Ullevål koker, er på bristepunktet. Har ikke opplevd maken

noen gang i hele min fotballkarriere. Dette er aldeles utrolig")

2. omgang: Engelsk angrep hvor Phil Neal sparker Tom Lund ned bakfra etter

at T.L har driblet av to engelskmenn. Voldsom stemning på tribunen. (*LILLELIEN*

(mv) i sterk affekt: "Rampen Phil Neal - Phil "gris" Neal. Begynn å ta igjen

gutter! Engelskmennene har ramp både på banen og på tribunen. For en gris, for

en fotballramp Phil Neal er. Men dette skal han ha igjen, gutter. Ta ham ved

første anledning") (16'40")

(De siste 12' av kampen). Mange spennende situasjoner der engelske og norske

angrep veksler. Tom Lund går ut etter hjernerystelse. Sterkt engelsk press i de

siste min. Dommeren blåser kampen av.

(e. 30'00")

Bjørge *LILLELIEN* (mv) (sitat) - med gråten i halsen:

"Der blåser han, der blåser han. Norge har slått England 2 - 1

i fotball og vi er best i verden, vi er best i verden. Vi har slått England 2 -

1 i fotball. det er aldeles utrolig. Vi har slått England, England, kjempers

fødeland - Lord Nelson, Lord Beaverbrook, Sir Winston Churchill, Sir Anthony

Eden, Clement Attlee, David Cooper, Lady Diana. Vi har slått dem alle sammen.

Maggie Thatcher, can you hear me? Maggie Thatcher, jeg har et budskap til deg

midt under valgkampen. Jeg har et budskap til deg. Vi har slått England ut av

verdensmesterskapet i fotball. Maggie Thatcher, som de sier på ditt språk i

boksebarene rundt Madison Square Garden i New York: "Your boys took a hell of a

beating, your boys took a hell of a beating". For, Maggie Thatcher, Norge har

slått England i fotball. Vi er best i verden")

Jubel + "Seier'n er vår" fra publikum. (*LILLELIEN* avslutter: "..... og i

historien vil det for all framtid stå om århundrets fotballsensasjon, at Norge

slo England ut av verdensmesterskapet i fotball. Norway two, England one. What

a fabulous night for football. Vær så god, studio.)

Kutt nr

4

Merknad

nbrdig 1. omg. sendt i P2, 2. omg. i P1

Arkivnr

57286

Id

1acdccb8d641911de98732d454d8da49

Oaiid

oai:dra.nb.no:1994/24938.P

Opplysning om tilgang til dokumentet.

Radioopptaket er tilgjengelig for lytting i Mediateket ved Nasjonalbiblioteket.

<http://nb.no/dra/> - søk etter 19810909 Landskamp i fotball

00:00 Vi har spilt i 13 minutter, 0-0

01:49 Scoring 0-1 til England

03:59 1-1 etter 35 minutter

09:09 2-1, 4 min igjen av 1. omgang

14:22 Gått 8 min av annen omgang

29:55 "Der blåser han, der blåser han. Norge har slått England 2 – 1 i fotball og vi er best i verden,...

33:26 slutt

NRK har lyden på Nett-TV: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/148709/>

Bibliografiske detaljer og registreringsdetaljer

NRKs arkivnr: 57286

NBs hyllesignatur: NRKH 0000 0153

Opprinnelse: Når og hvordan ble materiale tatt inn i institusjonen?

Nrk deponerte lydbåndet hos NB i Mavis-akkvisisjon 593 den 30.06.1998.

Vurdering av materialets fysiske tilstand /konserveringstilstand og oppbevaringsforhold

Magnetbåndet med opptaket med er oppstilt i NBs sikringsmagasin. Magasinet er klimaregulert og adgangskontrollert.

Visuell dokumentasjon hvis mulig, foto eller filmatisk presentasjon

NRK har lyden på Nett-TV: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/148709/>

Bibliografi /bøker hvor opptaket er omtalt

Fuglum, Arve 2003: *Magiske øyeblikk : Høydepunkter fra NRK Radiosporten gjennom 70 år*. Oslo: Damm.

Lillelien lever på BBC

<http://www.nrk.no/sport/sportsredaksjonen/4548575.html>

The Observer: The 10 greatest bits of commentary ever

<http://www.guardian.co.uk/sport/2002/oct/06/sixnations2008.features>

Referanser

Bjarne Grevsgard, NRK

4. BEGRUNNELSE for INNSKRIVELSE AV DOKUMENTENE I NORGES DOKUMENTARV

Idrett, inkludert det å følge med på idrett, er den mest utbredte fritidsaktiviteten i Norge. I et land som dekkes av snø en stor del av året, ligger forholdene til rette for at mange utøver vinteridretter som ski og skøyter. Norske prestasjoner på borte- og hjemmebane i internasjonale mesterskap skaper bølger av patriotisme som er med på å styrke nasjonalfølelsen mer enn kanskje noen annet. Men flertallet av verdens befolkning bryr seg lite om det som foregår på snø og is. Desto større føles det for oss når vi en og annen gang når opp til internasjonalt nivå i en av verdens store idretter. England regnes som fotballens fødeland, og i flere tiår var tippekampen på lørdag ettermiddag et fast innslag i mange norske hjem. Nordmenns forhold til engelsk fotball var helt spesielt, og at hjemlige spillere skulle kunne hevde seg mot disse kjempene, var noe man bare kunne drømme om. Alt dette snudde i 1981. Siden da har norske spillere lyktes med å bli innkjøpt til å spille i engelske klubber, og et stort antall norske fotballtilhengere reiser hvert år over for å oppleve sitt favorittlag på hjemmebane.

Bjørge Lillelien har en spesiell plass i norsk sportsreportasje. Både hopprenn og fotball ble så levende formidlet at når en sportsbegivenhet ble sendt samtidig på radio og TV, skrudde folk gjerne av lyden på TV-en for å høre Bjørge på radio mens de så sendingen overført på TV.

Nasjonalbiblioteket og NRK ønsker å nominere dette radioprogrammet til Norges dokumentarv som en representant for NRK sine radiosportsendinger. Radiosportsendingene fikk et enormt gjennomslag i befolkningen, og bidro til å sveise nasjonen sammen og gi den felles referanserammer. Sportssendingene har også vært viktige når det gjelder å bygge og vedlikeholde nasjonalfølelsen, noe ikke minst dette radiodokumentet er et svært tydelig eksempel på. Det må også pekes på at selv om hendelsen denne radiosendingen dokumenterer i manges øyne er viktig, er mediehendelsen her trolig av større betydning. Det er programmet og ikke landskampen som har festet seg i nordmenns hukommelse. Slik står programmet som et eksempel på hvordan NRK i radio og fjernsynsmediene ikke bare har dokumentert norsk historie, men de skapte også norsk historie.

5. JURIDISKE FORHOLD

Norsk rikskringkasting eier dokumentet og har deponert det hos Nasjonalbiblioteket. Nasjonalbiblioteket forvalter og formidler det. Dokumentet er digitalisert og blir primært søkt formidlet i digital tilstand. Originalen befinner seg i Nasjonalbibliotekets sikringsmagasin i Mo i Rana. Nasjonalbiblioteket har juridisk ansvar for dokumentet, og administrerer tilgangen til det.

6. BEVARINGSPLAN

Dokumentet er underlagt Nasjonalbibliotekets bevaringspolitikk, og blir oppbevart i klimaregulerte og adgangsregulerte magasin. Det er digitalisert for bevaring. Nasjonalbibliotekets bevaring av dokumentene blir kommentert under felles innledning.

B. TILLEGGSSOPPLYSNINGER

1. Uttalelser fra referansen

Bjarne Grevsgard, NRK:

”Store idrettsbegivenheter blir politisk og kulturelt viktige på grunn av det følelsesladde engasjementet de skaper. Her spiller kringkasting en viktig rolle. Vi kan velge Bjørge Lillelien som et godt eksempel. Han dokumenterte løpende og korrekt det som skjedde, enten det var i hoppbakken eller på fotballbanen, men han formidlet samtidig følelsen omkring: - entusiasmen, patriotismen og alt det som skaper en stor idrettsbegivenhet. Han gjorde det på en måte som fikk engasjementet hos lyttere og seere til å bli like sterkt som hos dem som var til stede på arenaen. Bjørge Lillelien illustrerer hvordan kringkasting både er dokument og formidling av dokumenter. Til alt overmål skaper selve formidlingen nye dokumenter, nemlig opptakene av begivenheten – og noen ganger kommer disse til å leve sitt eget liv som en slags felles nasjonal eiendom. Et velkjent eksempel på dette er Lilleliens skildring av sluttminuttene da Norge slo England 2-1 i 1981.”

Nominasjon 8 fra Nasjonalbiblioteket

Hurtigruten: Minutt for minutt, NRK2 16.-22. juni 2011.

B. Grunnleggende informasjon

1. SAMMENDRAG

Nasjonalbiblioteket og NRK nominerer sammen et 134 timer langt direktesendt TV-program som fulgte hurtigruteskipet MS "Nordnorge" fra Bergen til Kirkenes. Det er godkjent av Guinness rekordbok som verdens lengste uavbrutte direktesendte TV-dokumentar. Sendingen begynte kl 1945 torsdag 16. juni 2011 og varte til kl 1030 onsdag 22. juni. Den ble sendt på NRK2 og på nett-TV åpent for hele verden.

Vi ønsker å nominere dette fjernsynsprogrammet av flere grunner. Programmet fortjener sin plass i "Noregs dokumentarv" ut fra det engasjementet det møtte, ikke bare langs leia, men også hos seere som ikke tidligere hadde vært oppmerksomme på den varierte naturen og skjønnheten som åpenbarte seg i stadig nye vinkler underveis. Mange fikk lyst til å oppleve Norskekysten på denne måten selv, og Hurtigruten sitt bestillingssystem gikk i kne på grunn av den store pågangen etter billetter til framtidige reiser.

Dette er et program som har flyttet grenser, ikke bare for hvor langt et program kan være, men også for hvor langsomt et program kan være. Det har bidratt til følelsen av nasjonal identitet og har gjort Kyst-Norge til en del av nordmenns tenkesett.

Ikke minst gir programmet unik dokumentasjon av den norske kysten på et gitt tidspunkt i juni 2011.

2. OPPLYSNING OM SØKER

Nasjonalbiblioteket (NB) og Norsk rikskringkasting (Nrk) nominerer dokumentet. Nrk er også eier av det.

Se ellers felles forside.

Fagkontakt: Seniorrådgiver Karl Erik Andersen, Karl.Erik.Andersen@nb.no

3. IDENTIFIKASJON OG BESKRIVELSE AV DOKUMENTENE

Fullstendig navn og identifikasjonsdetaljer

Programmet "Hurtigruten, Minutt for minutt", NRK2 fra kl 1945 torsdag 16. juni 2011 til kl 1030 onsdag 22. juni 2011.

Beskrivelse

Beskrivelse og beholdning inkl. katalogopplysninger

I NB fins programmet fordelt på entimes filer i h.264 mp4-format med oppløsning 720x 576 punkter og variabel bitrate ca 1750 kbps.

Filnavn fra NRK_NRK2_2011_06_16_19_00.mp4 til

NRK_NRK2_2011_06_22_10_00.mp4

Opplysning om tilgang til dokumentene.

NRK har gjort sendingen tilgjengelig på <http://nrk.no/hurtigruten/>

Her kan man på et kart velge vilken strekning man vil se, og så vises videoen fra sendinga.

Videoopptaket er tilgjengelig for påsyn i Mediateket ved Nasjonalbiblioteket.

Opptaket fra det forovervendte kameraet, altså uten opphavsrettsbeskyttet musikk- og arkivmateriale, er lisensiert med Creative Commons-lisens, og er lagt ut som nedlastbare torrents. Dette gjør det mulig for interesserte å bearbeide materialet til nye medieprodukter.

Bibliografiske detaljer og registreringsdetaljer

Filene er ikke registrert i NBs database, men finnes i filsystemet SAM-FS.

Opprinnelse: Når og hvordan ble materialet tatt inn i institusjonen?

Opptaket ble løpende innlemmet i NRKs arkiv underveis, og i form av entimes videofiler i mp4-format ble det overført til NB med to døgnns forsinkelse. Denne avleveringen er regulert av Lov om avleveringsplikt med forskrifter.

Vurdering av materialets fysiske tilstand /konserveringstilstand og oppbevaringsforhold

I NRK bevares opptaket i digitalt i Programbanken. I NB bevares timesfilene digitalt i SAM-FS, et arkiverende filsystem med høy sikkerhet.

Visuell dokumentasjon hvis mulig, foto eller filmatisk presentasjon

<http://nrk.no/hurtigruten/>

Bibliografi /bøker hvor opptaket er omtalt

Sendingen ble omtalt i en rekke aviser og andre medier. Wikipedia gir pekere til noen av disse.

Referanse

Bjarne Grevsgard, NRK

4. BEGRUNNELSE FOR INNSKRIVELSE AV DOKUMENTET I NORGES DOKUMENTARV

Det var på forhånd ventet at sendingen ville vekke interesse, i det minste som en kuriositet, i og med sendingens lange varighet. Likevel var det en sjanse å ta når man satte av så mye kostbar sendetid til dette prosjektet. En tidligere sending som viste Bergensbanen minutt for minutt hadde nådd stor popularitet, men den var overstått etter 7 timer og 16 minutter.

Opptakene av sendingen veksler mellom det forovervendte kameaet, sidekameraer og innhold fra om bord på skipet og de anløpte havnene. På lange, ensformige havstrekninger og når skipet kom i satelittskygge som ga kortvarige brudd i den direkte sendingen, ble det lagt inn visning av relevante program fra NRKs arkiv, både fjernsyn og radio. I tillegg er lydsporet fullt av musikk med tilknytning til Hurtigruten, til sjøfart og til strekningene man er på. En sang av Kari Bremnes, "Hurtigruta", fikk sitt nasjonale gjennomslag i denne sendingen, som på et vis kan ses som en fem dager lang musikkvideo for denne sangen.

Programmet ble godt mottatt; mange la om døgnrytmen sin for å få sett anløp fra spesielle steder langs kysten, og den lokale mottagelsen vokste seg sterkere og mer emosjonell jo lenger nord skipet kom. Småbåter, korps og ordførerkjeder var sterkt fremtredende hver gang MS "Nordnorge" la til havn.

Programmet fortjener sin plass i "Noregs dokumentarv" ut fra det engasjementet det møtte, ikke bare langs leia, men også hos seere som ikke tidligere hadde vært oppmerksomme på den varierte naturen og skjønnheten som åpenbarte seg i stadig nye vinkler underveis. Mange fikk lyst til å oppleve Norskekysten på denne måten selv, og Hurtigruten sitt bestillingssystem gikk i kne på grunn av den store pågangen etter billetter til framtidige reiser.

Dette er et program som har flyttet grenser, ikke bare for hvor langt et program kan være, men også for hvor langsomt et program kan være. Det har bidratt til følelsen av nasjonal identitet og har gjort Kyst-Norge til en del av nordmenns tenkesett.

Programmet er ikke minst en unik dokumentasjon av den norske kysten slik den stod fram disse junidagene i 2011. Norges kystgeografi og Hurtigruten som transportmiddel og fenomen er her forevige i (et langt) øyeblikksbilde.

5. JURIDISKE FORHOLD

Både Norsk rikskringkasting og Nasjonalbiblioteket eier kopier av dokumentet. Begge institusjoner forvalter og formidler dem. Dokumentet er digitalt og blir kun formidlet i digital tilstand. Nasjonalbiblioteket har juridisk ansvar for dokumentet, og administrerer tilgangen til det.

6. BEVARINGSPLAN

Dokumentet er født digitalt og bevares digitalt. Nasjonalbibliotekets bevaring av dokumentene blir kommentert under felles innledning.

B: TILLEGGSSOPPLYSNINGER

1. Uttalelser fra referanse

Bjarne Grevsgard, NRK:

”Fjernsyn som dokument fikk vi et helt renskåret eksempel på da NRK gjennomførte gigantoverføringen fra Hurtigruta nylig. Det spesielle var at dette foregikk i sann tid., Vi var med hele veien, det tok den tiden det i vikeligheten tar. Dette skapte en særegen stemning omkring sendingene. I utgangspunktet var det et bredt anlagt dokument om Hurtigruta. Men etter hvert som skipet kom nordover, utviklet det seg til en folkefest og en sterk manifestasjon av fenomenet Hurtigruta. Og det kommer til å bli tatt vare på som et referanseverk og en dokumentasjon som overgår alle andre former for beskrivelse av Hurtigruta.”

APPENDIKS

Litt meir om Nasjonalbibliotekets bevaringsforhold

Klima sikringsmagasin/fjell: 9°C +/- 1°C og 35 % +/-2 % Relativ fuktighet. Ett luftskifte i timen. Luften renses for støv i fineste filtre samt for avgasser i kullfilter. Luft tas inn og ut av samme rom og 80 % resirkuleres for å temperatur stabil. Dette er et magasin med hovedfokus bevaring/forlenging av materialers levetid gjennom lagring i stabilt kaldt og tørt klima. De ulike materialtyper oppbevares i ulike rom for at avgasser fra et materiale ikke skal skade andre typer materiale i samme rom. Materiale på tur inn i og ut av fjell skal akklimatiseres. Originalmateriale/dokumenter lånes ikke ut – tilgang til innhold skjer via kopi.

Klima nitratfilmmagasin-Rana: 9°C +/- 1°C og 45 % +/-4 % Relativ fuktighet. Luften renses for støv i fineste filtre samt for avgasser i kullfilter. Luft tas inn og ut av samme rom, men resirkuleres ikke. Materiale på tur inn i og ut av nitratmagasin skal akklimatiseres.

Klima underjordisk magasin-Oslo: 18°C +/- 1°C og 45 % +/-4 % Relativ fuktighet. Luften renses for støv i fineste filtre samt for avgasser i kullfilter. Luft tas inn og ut av samme rom. Fordi materiale i dette magasinet også er i bruk, er valg av klima (dvs. høyere temperatur enn i fjellet i Rana) et kompromiss mellom bruk og bevaring.

Rutine emballering: Mikroklimate rundt hvert enkelt dokument anses for å være særdeles viktig for dets levetid. Bevaringseksemplarer emballeres derfor i syrefri emballasje.

Rutiner – sikkerhet: Magasinene er delt opp i ulike sikkerhetssoner:

1. Utlånssamlinger – streng sikkerhet til magasinrommene.
2. Arkivsamlinger – streng sikkerhet også til avlåste reoler
3. Sikringsmagasin – meget streng sikkerhet mht tilgang – egne spesifikke rutiner for uttak av enkeltobjekter

For bibliotekmateriale etter 1990 + enkelte andre samlinger, vil bevaringseksemplar befinne seg i fjellet i Rana, mens utlånseksemplar vil befinne seg i depot og Oslo.

Digitalt sikringsmagasin i fjellet i Rana

Alle digitale filer oppbevares i tre eksemplar på tre forskjellige lokalsjoner. Det er strenge rutiner for back-up og konvertering. De digitale sikringsmagasina er klimaregulert.